

**La compilation sur la musique de Georgius Erber (Paris,
1460-1462) Innsbruck, Universitätsbibliothek, Cod. 962,
f. 128r-163r**

Christian Meyer

► To cite this version:

Christian Meyer. La compilation sur la musique de Georgius Erber (Paris, 1460-1462) Innsbruck, Universitätsbibliothek, Cod. 962, f. 128r-163r. 2017. hal-01522251

HAL Id: hal-01522251

<https://hal.science/hal-01522251>

Preprint submitted on 13 May 2017

HAL is a multi-disciplinary open access archive for the deposit and dissemination of scientific research documents, whether they are published or not. The documents may come from teaching and research institutions in France or abroad, or from public or private research centers.

L'archive ouverte pluridisciplinaire **HAL**, est destinée au dépôt et à la diffusion de documents scientifiques de niveau recherche, publiés ou non, émanant des établissements d'enseignement et de recherche français ou étrangers, des laboratoires publics ou privés.

Christian MEYER

Centre d'Études Supérieures de la Renaissance - UMR 7323

Université François Rabelais de Tours – CNRS

février-mars 2017

**La compilation sur la musique de Georgius Erber
(Paris, 1460-1462)**

Innsbruck, Universitätsbibliothek, Cod. 962, f. 128r-163r

INTRODUCTION

Les éléments de musique “spéculative” et de plain-chant dont nous proposons ici l'édition forment l'une des sept sections d'un volume composite aujourd'hui conservé à la Bibliothèque universitaire d'Innsbruck sous la cote Cod. 962¹. L'origine de ce volume dont les divers éléments ont été copiés entre 1457 (f. 66v) et 1466 (f. 7r) et reliés au cours de la seconde moitié du xve siècle, demeure incertaine. Avant son entrée à la bibliothèque universitaire d'Innsbruck, il pourrait avoir été la propriété des Augustins de Neustift / Novacella²) ou de l'abbaye cistercienne de Stams³.

L'identité de l'auteur (et copiste) de cette compilation, est révélée par deux colophons :

« Anno domini 1460 in die apostoli Bartholomei [24.8] per Georgium Erber pro tunc alme Parisiensis schole scolarem quidem scriptus » (f. 95r) ;
« Ave Maria, laus deo finitum Parisius anno 1460 per G<eorgium> E<rber> » (f. 149r).

Deux manuscrits aujourd'hui conservés à la bibliothèque universitaire de Rostock permettent désormais d'identifier avec certitu-

¹ Papier. 174 f. Sur ce volume voir : Petra Ausserlechner, Walter Neuhauser, Rita Maria Neyer (notice en ligne @ manuscripta.at) http://manuscripta.at/m1/hs_detail.php?ID=29640 ; *The Theory of Music. Manuscripts from the Carolingian era up to c. 1500*, éd. Christian Meyer (München, 2003 ; RISM B III), t. 6, p. 20-22 (notice d'Alexander Rausch ; description des éléments de musique).

² cf. notice @ manuscripta.at

³ cf. notice RISM.

de cet auteur avec l'étudiant Georgius Erber, originaire d'Aibling (Bad Aibling, près de Rosenheim en Bavière) qui fréquenta en 1452 l'université d'Erfurt, puis celle de Vienne (1455) avant de poursuivre et d'achever ses études à la Faculté des Arts de Paris où il obtint en 1463 le titre de maître ès-arts⁴. En 1464 il est maître d'école à Coburg, en Haute-Franconie, avant de valider son titre académique à l'université d'Erfurt en 1466. Selon son propre témoignage il fut, à Paris, boursier du Collège de la Marche⁵. La bibliothèque de ce collège n'a laissé que fort peu de traces et aucun des inventaires de biens légués au collège au cours de la première moitié du xve siècle ne permet d'identifier tel ou tel ouvrage dans lequel Georgius Erber aurait pu puiser⁶. Comment, et dans quelles conditions, ce fascicule contenant ces notes a rejoint les bibliothèques de Stams ou de Neustif, demeure à ce jour obscur. Son origine parisienne et son caractère autographe demeurent toutefois assurés.

Il n'y a pas lieu de revenir ici plus longuement sur le contenu de cette compilation dont nous avons donné ailleurs un large

⁴ Kurt Heydeck, *Die mittelalterlichen Handschriften der Universitätsbibliothek Rostock* (Wiesbaden, 2001), p. 33-36, 117-120 (Mss. philol. 72), 255-261 (Mss. theol. 50). Url : <http://bilder.manuscripta-mediaevalia.de/hs//kataloge/HSK0544.htm>. La Bibliothèque d'Etat de Berlin conserve par ailleurs un autre volume ayant également appartenu à G. Erber (Hdschr. 435, *olim* Erfurt, Archiv der Lorenzkirche, G4) et dans lequel G. Erber se déclare boursier du collège de la Marche (cf. p. 34, n. 77). Pour un aperçu de l'écriture de Georg Erber, voir Taf. 4 (après la p. 62) reproduction du MSS. Philol. 72, f. 1^ov.

⁵ Berlin Staatsbibliothek, Hdschr. 435, *olim* Erfurt, Archiv der Lorenzkirche, G4 (cf. ci-dessus).

⁶ Sur le Collège de la Marche et sa bibliothèque voir : Alfred Franklin, *Les anciennes bibliothèques de Paris* (Paris, 1870), t. 2, p. 219-224 ; Marie-Henriette Jullien de Pommerol, « Les origines du collège de la Marche à Paris », in : *L'Écrit dans la société médiévale. Textes en hommage à Lucie Fossier* (Paris, 1991), p. 183-194 ; Karine Rebmeister-Klein, *Les livres des petits collèges à Paris aux XIVe et XVe siècle* (Thèse Univ. Paris I – Panthéon-Sorbonne, 2005) reproduit la liste des livres afférant (ici pour la période antérieure à 1462 [cf. p. 702-734]), aux legs de Guillaume de La Marche (1402 ; 47 vol.), Nicolas de Gondrecourt (1418 ; 89 vol.), Beuves de Winville (testament de 1423 et 1433 ; 56 vol.), Gilles Hodebin (1455 ; 8 vol.). Je remercie Gilbert Fournier (Paris, Institut de Recherche et d'Histoire des Textes – IRHT) de m'avoir signalé ce ouvrage et d'avoir mis à ma disposition une copie de ces inventaires après-décès.

aperçu⁷. Il suffira du sommaire ci-dessous et des quelques notes critiques et explicatives que le lecteur trouvera à la suite de l'édition du texte.

CONTENU

I. Éloge de la science. Extraits de diverses autorités : Aristote (1-2), Alain de Lille (3-5), Ptolémée (6), Averroès (9), Richard de Saint Victor (10-13, 17-19), Aristote / Thomas d'Aquin (13).

II. Place de la musique dans les sciences du Quadrivium (5-9 Boèce, *De inst. mus.*).

III. Découverte des proportions musicales par Pythagore (2-6, 21 Boèce, *De inst. mus.*).

IV. 1. Place de la musique parmi les sept arts libéraux. Son usage et ses effets sur les comportements de l'homme. **2.** Le chant est inhérent à l'homme. Invention de la science de la musique par Pythagore. **3.** La science de la musique relève de la philosophie de la nature.

V. Échelle ascendante des sons selon Boèce (à 19 degrés : Proslambano-menos – nete hyperboleon, avec Gamma au grave).

VI. Échelle descendante des sons (à 21 degrés : Epipanthos – Ypopantos).

VII. Principes généraux à l'usage du chant polyphonique (déchant).

VIII. Définition générale du ton (mode) comme principe d'organisation du chant.

IX. Critères de distinction des autentes et des plagaux.

X. Division du ton (intervalle) en trois parties : un demi-ton et deux *semitonia*. Exemple : réduction d'une tierce majeure à un ton par abaissement du degré supérieur et élévation du degré inférieur respectivement d'un demi-ton.

XI. Les proportions musicales : multiple, superparticulier, superpartiens, multiple superparticulier, multiple superpartiens.

⁷ Chr. Meyer, « L'enseignement de la musique à Paris au xve siècle. Un témoin inattendu : la compilation de Georgius Erber », in : *Quellen und Studien zur Musiktheorie des Mittelalters*, III. Herausgegeben von Michael Bernhard (München : Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, 2001 ; *Veröffentlichungen der Musikhistorischen Kommission*, vol. 15), 305-328.

- XII.** Division de l'échelle des sons en graves (Γ-G), aiguës (a-g) et sur-aiguës (a-e). Leur répartition sur les lignes et interlignes de la portée musicale. Lettres et syllabes de solmisation.
- XIII.** Les intervalles mélodiques : ton, demi-ton, tierces majeure et mineure, quarte, quinte et octave. L'hexacorde et l'heptacorde (cf. aussi XVI). Sur la théorie des "aspects", voir ci-dessous p. 76.
- XIV.** Les huit modes (extraits remaniés du *Dialogus de musica*).
- XV.** Théorie des degrés altérés (*coniunctae*).
- XVI.** Les six intervalles mélodiques : unisson, ton, tierces majeure et mineure, quarte et quinte (cf. aussi XIII).
- XVII.** Sur l'éviction du triton et l'usage du bémol. Définition du son et du ton. Formation du diton et du semiditon. Définition de la voix, de la musique. Usage du monocorde.
- XVIII. 1-2.** Lettres de la notation alphabétiques et finales des modes. Syllabes de solmisation et hexacordes. **3.** Hauteur de la ligne de réglure de la notation aquitaine selon les modes (voir ci-dessous p. 78-79). **4-10.** Description de la main de solmisation.
- XIX.1-XIX.3.** Abrégés sur les "symphonies" et leurs proportions.
- XX.** Sur l'organum et le déchant.
- XXI.** Définition de la dissonance. Définition des intervalles inférieurs au ton (demi-tons, quarts de ton).
- XXII.** Mode de classement des différences psalmodiques (voir ci-dessous p. 79).
- XXIII.** Fondamentaux de la théorie des modes. Authentes et plagaux. Finales. Ambitus.
- XXIIIIV.** Division de l'échelle des sons en graves (Γ-G), aigus (a-g) et suraigus ($\frac{a}{g}$ - $\frac{c}{e}$).
- XXV.** Nomenclature gréco-latine des modes.
- XXVI.** Explication des proportions à l'aide d'exemples musicaux (en français).
- XXVII.** Abrégé de musique (selon la tradition d'enseignement de Jean de Garlande).- **1-3** Définitions de la musique.- **4-11** Classification de la musique (*mundana, humana, instrumentalis*).- **12** Définition du monocorde.- **13-20** Les trois genres : diatonique, chromatique et enharmonique.- **21-54** Abrégé d'arithmétique (les cinq classes de rapports : multiples, superparticuliers, superpartiens, multiples superparticuliers et

multiples superpartiens).- **55-70** Les proportions rapportées au son. Les treize intervalles du genre diatonique : unisson, demi-ton, ton, tierce mineure, tierce majeure, quarte, quinte, sixte mineure, sixte majeure, septième mineure, septième majeure, octave, triton.- **71-79** Engendrement des classes de proportions.- **80-93** Principes de la division du monocorde.

XXVIII. Classification des intervalles :

PRINCIPAUX

simples : U, 2m, 2M, 3m, 3M, triton, 4, 5, 6m, 6M, 7M,
 $\langle 7m \rangle$, 8

composés : les précédents augmentés d'une ou plusieurs octaves

SECONDAIRES (*minus principales*)

Cisma, coma, dyacisma, dieseos (demi-ton diatonique),
apothome (demi-ton chromatique).

XXIX. Traité de musique mesurée.

*
* *

Principes d'édition

L'orthographe du manuscrit a été conservée, ainsi que les abréviations des nombres (p. ex. « 3us » et non « tertius »).

La notation alphabétique a été normalisée sur le modèle suivant :

Γ A B C D E F G a b ḥ c d e f g ḡ ḣ ḥ ḥ ḥ ḥ

Les exemples musicaux, tous en notation alphabétique, ont été transcrits sur lignes.

Références bibliographiques de l'apparat des sources

AMERUS	Cesarino Ruini (éd.), <i>Ameri practica artis musice</i> (1271) (Roma, 1977 ; <i>Corpus Scriptorum de Musica</i> , 25).
ANON. Carthus.	Sergej Lebedev, <i>Cuiusdam Cartusiensis monachi tractatus de musica plana</i> (Tutzing, 2000 ; <i>Musica mediaevalis Europae occidentalis</i> , 3).
ANON. Ellsworth	Oliver B. Ellsworth (éd. et trad.), <i>The Berkeley Manuscript</i> (Lincoln-London, 1984; <i>Greek and Latin Music Theory</i> , <2>), p. 184-238.
ARIST. met.	Aristoteles, <i>Metaphysica</i> . Éd. Bekker (Berlin, 1831), p.

	481-536.
BOETH. mus.	Gottfried Friedlein (éd.), <i>Anicii Manlii Torquati Severini Boetii de institutione arithmeticā libri duo. De institutione musica libri quinque</i> (Leipzig, 1867).
CAO	<i>Corpus Antiphonalium Officii</i> , éd. René-Jean Hesbert, 6 vol. (Rome, 1963-1979).
CART. PLAN.	Karl-Werner Gümpel, « Gregorianischer Gesang und Musica ficta. Bemerkungen zur spanischen Musiklehre des 15. Jahrhunderts », <i>Archiv für Musikwissenschaft</i> , 47 (1990), p. 120-147 (éd. p. 144-147).
COMPIL. Ticin.	Michael Bernhard, <i>Die Thomas von Aquin zugeschriebenen Musiktraktate</i> (München, 2006), p. 17-50.
GR	<i>Graduale Romanum (...)</i> (Paris, Tournai, etc., 1961) [n° 696].
INTERV. Notandum	Richard J. Wingell (ed., transl.), <i>Anonymous XI (CS III) : An Edition, Translation, and Commentary</i> (Diss. University of Southern California, 1973), p. 158-159 (CS 3, p.470b-471a).
INTERV. Quid sit tonus	Michael Bernhard / Calvin M. Bower (éd.), <i>Glossa maior in institutionem musicam Boethii</i> (München 1993-2011 ; VMK, 9-12), t. 3 p. 383-386.
INTERV. Tonus div.	Oliver B. Ellsworth (éd. et trad.), <i>The Berkeley Manuscript</i> (Lincoln-London, 1984; <i>Greek and Latin Music Theory</i> , <2>), p. 240-246
IOH. CICON. mus.	Id. (éd. et trad.), Johannes Ciconia. <i>Nova musica</i> and <i>De Proportionibus</i> (Lincoln-London 1994; <i>Greek and Latin Music Theory</i> , 9).
IOH. MUR. spec.	Elzbieta Witkowska-Zaremba, <i>Musica Muris i nurt spekulatywny w muzykografii średniowiecznej. Musica Muris and Speculative Trend in the Medieval Musico-graphy</i> (Warszawa, 1992 ; <i>Studia Copernicana</i> , 32), p. 171-204.
LAMBERTUS	Christian Meyer (éd.), <i>The "Ars musica" Attributed to Magister Lambertus/Aristoteles</i> (Ashgate, 2014).
LmL	<i>Lexicon musicum Latinum Medii Aevi</i> , ed. Michael Bernhard (München, 1992-2016).
NICOL. CAP.	Adrien de La Fage, <i>Essais de diphthérographie musicale</i> (Paris, 1864, réimpr. Amsterdam, 1964), p. 309-335.
Ps.-ODO dial.	Martin Gerbert (éd.), <i>Scriptores ecclesiastici de musica</i>

- QUAT. PRINC. *sacra potissimum*, 3 vol. (St. Blasien, 1784, réimpr. Hildesheim 1963), t. 1, p. 252-264.
- REMIG. AUT. Charles Edmond de Coussemaker, *Scriptorum de musica medii aevi nova series* (Paris, 1864-1876), t. 4, p. 200-298.- Luminita Florea Aluas, *The Quatuor Principalia Musicae : A Critical Edition and Translation, with Introduction and Commentary* (Diss. Indiana University, 1996).
- TRAD. Garl. plan. Cora E. Lutz (ed.), *Remigii Autissiodorensis commentum in Martianum Capellam*, 2 vol. (Leiden, 1962-1965).
- TON. Cist. Christian Meyer (éd.), *Musica plana Johannis de Garlandia* (Baden-Baden-Bouxwiller, 1998), p. 3-21 (I), 23-38 (II), 39-53 (III), 55-62 (IV), p. 63-97 (V).
- TRAD. Holl. VI Id., « Le tonaire cistercien et sa tradition », *Revue de Musicologie*, 89 (2003), p. 77-91.
- UGOL. URB. Alexander Rausch (éd.), *Opusculum de musica ex traditione Iohannis Hollandrini. A Commentary, Critical Edition and Translation* (Ottawa, 1997 ; *Musical Theorists in Translation*, 15).
- Albert Seay (éd.), *Ugolini Urbevetani declaratio musicae disciplinae*, 3 vol. (Romas ; 1959-1962 ; *Corpus Scriptorum de Musica*, 7).

ÉDITION

cod. = Innsbruck, Universitätsbibliothek, Cod. 962, f. 128r-163r

<I>

128r

¹ Sicut dicit philosophus in prologo *Metaphysice* omnes homines naturaliter scire desiderant nec inmerito quia ipsa sapientia est cuius cognitio in presenti vita est summa nobilitas in operando secundum cognita, in futuro autem spes felicitatis eterne. ² Unde et diffinitio magistralis science sub nomine sapientie et philosophie talis datur: ³ sapientia est que omnem possessionem precellit, possessio generosa, que dispersa colligitur, erogata revertitur et publicata maxime suscepit incrementum, per quam nobilis <con>sciencie thesaurus secretis penetralibus mentis innascitur, fructus eterne delectationis acquiritur. ⁴ Hec sol est per quem mens discernit in tenebris, oculus cordis deliciosa animi paradisus. ⁵ Hec in celeste terrenum, in immortale caducum hominem in deum deifice imitationis auctoritate convertit.

⁶ Unde Ptholomeus in *Almagesti* sic ait quod disciplina hominis ipsius intellectus est socius et pre aliis intercessor, quasi dicat quod pro disciplinato alium intercedere non oportet, sed ei sua sufficit disciplina.

⁷ Bene etiam querenda est sapientia propter ipsius circumstantiarum decentiam, que tres sunt, ut in primis *De prelatis* dicitur quas circumstantias scientia in suum postulat possessorem.

¹ desiderant] scilicet sapientiam in qua comprehenditur *add.* | nec inmerito] quod homines naturaliter etc. *add.*

¹ (omnes-desiderant) ARIST. met. 980a21
³⁻⁵ (possessio-convertit) Alanus de Insulis, *Liber de planctu naturae* (ed. N. M. Häring, in: *Studi Medievali*, 19, 2 (1978), p. 806-879 (p. 856, 126-130).

³ fructus] effectus *cod.*

⁴ sol] sola *cod.* | quem] quam *cod.* | discernit] disternit *cod.* (diescit Alanus de Insulis) | deliciosa] delitiarum *cod.*

⁵ celeste] celestem *cod.* | in immortale caducum] mortalem et immortalem adducit *cod.* | imitationis] mutationis *cod.*

⁸ Prima est mobilis affluentie contemptus, secunda est future felicitatis appetitus, tertia est illustratio intellectus. Quarum prima nihil honestius, secunda nihil felicius, sed tertia ad amborum adeptionem nihil compendiosius invenitur.

⁹ Miser igitur est dicendus qui neglit illam, ob quam hominem cum sibi similibus deplangit Averroys ubi dicit « ve vobis hominibus, qui in numero bestiarum computati estis servientes virtute reciproca ».

¹⁰ Exceptis paucis viris honorandis scientiarum professoribus, quos scire iuvat et studere delectat, de quorum numero fuisse Iacob creditur patriarcha, qui pro Rachele, que sapientie interpretatur, studium servisse legitur VII annis et tamen videbantur <ei> dies pauci pre amoris l magnitudine. Quid miraris ? Secundum eum magnitudinem pulchritudinis erat magnitudo dilectionis.

¹¹ Certe si quid in laudem sapientie temptare voluero, quotquod dixero minus erit. ¹² Nam secundum Richardum de Sancto Victore, « eius decor omnem superat pulchritudinem, eius dulcor omnem excedit suavitatem. ¹³ Est enim, ut ait quidam sapiens spetiosior sole et super omnem stellarum dispositionem », sicut dicit Aristoteles de iustitia legali in *libro Ethicorum*, quod « neque Hesperus <id est stella praeclarissima vespertina> vel Lucifer, id est illa stella matutina preclarissima » ita relucet sicut iustitia le-

⁸ E. H. F. Meyer, *Nicolai Damasceni De plantis libri duo (...)* versione arabica latine vertit Alfredus (Leipzig, 1841), p. 3 (Alfredi ad Rogerium dedicatio, l. 3-6).- J. Hamesse, *Les Auctoritates Aristotelis* (Louvain, Paris, 1974), p. 299.

¹⁰⁻¹³ (Iacob... dispositionem) Richardus de Sancto Victore, *De duodecim patriarchis* (ed. J. Châtillon, al., *Sources Chrétiennes*, 419), p. 90.

¹³ (neque Hesperus... preclarissima) S. Thomae Aquinatis *Sententia Ethic.* lib. 5 l. 2 n. 7

⁹ numero] nota cod.

¹⁰ erat] erit cod.

galis.¹⁴ Sapientia luci comparata invenitur prior, enim illi succedit nox, sapientiam autem non vincit malitia.¹⁵ Attingit igitur a fine usque ad finem fortiter et disponit omnia suaviter.¹⁶ Hanc amavi inquit et exquisivi a iuventute mea et quesivi eam sponsam mihi assuefacere et amator factus sum forme illius.¹⁷ Quid enim miraris si Iacob in huius sponse amore flagrabat, cum quidam sapientissimus de ea scripserit ita dicens :¹⁸ « Super salutem et omnem pulchritudinem dilexi sapientiam » quia nichil hac ardenter diligitur, nil dulcior possidere.¹⁹ Hinc est enim quod sapientes omnes esse volunt, pauci tamen admodum sapientie esse possunt.

²⁰ Unde non inmerito premissum est sciendi desiderium cunctis inesse hominibus a natura propter quod licet de longinquo et in modico presentiens eius dulcedinem saporosam compulsus sum.

<II>

¹ In opere breviter proceditur propter tria :² primum est ut ea que breviter dicuntur, facilius memorie commendantur ;³ secundum est ut mater fastidii, que est prolixitas, evitetur ;⁴ tertium est ut ea que breviter dicuntur iunioribus sufficient et ad investigandum maiora via detur et occasio sapiendi.

⁵ Et notandum est quod cum sint quatuor scientie matheseos | discipline : arismetrica, musica, geometrica et astronomia secundum Bohetium, cetere in investigatione veritatis laborant. ⁶Sola vero musica non solum speculationi verum etiam moralitati

14-16 cf. Sap. 7, 30-8, 2

17-19 Richardus de Sancto Victore, *De duodecim patriarchis* (cf. supra), p. 92

(II) 5-7 (cum sint... seiuncta sit) BOETH. mus. I,1 (ed. Friedlein, p. 179.20-180.3)

coniuncta est. Nichil enim est tam proprium humanitatis quam remitti dulcibus modis et astringi contrariis idque non modo sese in singulis vel studiis vel etatibus tenet.⁷ Verum etiam per cuncta diffunditur studia et infantes, iuvenes necnon etiam senes ita naturaliter affectu quodam spontaneo modis musicis adiunguntur ut nulla omnino sit etas, que cantilene dulci seiuncta sit.⁸ Ex quo patet ita nobis musica naturaliter esse coniuncta, ut ea nec si reliqua carere possumus, quia quod natura est insitum, scientia comprehensum teneri potest.⁹ Ideo sicut non sufficit in visu eruditis colores formasque conspicere nisi que sit eorum proprietas investigaverint, sic non sufficit delectari in cantilenis musicis, nisi finaliter qualiter inter se coniuncte sint vocum proprietate discatur.

<III>

¹ De inventione musice

Sciendum est quod Pithagoras invenit musicam supra incudem fabri.² Nam sicut Bohetius in libro suo musice, cum idem Pithagoras diu estuans inquireret quanam ratione firmiter et constanter consonantiarum momenta perdisceret divino quodam nutu preteriens fabrorum officinas pulsos maleos exaudivit ex diversis sonis unam quodammodo consonantiam personare.³ Ita igitur ad id quod diu inquirebat, attonitus accessit ad opus diuque considerans arbitratus est diversitatem sonorum ferientium vires efficere.⁴ Atque id ut apertius cognosceret, mutare inter se maleos imperavit.⁵ Sed sonorum proprietas non in hominum lacertis herebat sed mutatos maleos comitabatur.⁶ Ubi id igitur

(II) 8-9 (ita nobis... discatur) BOETH. mus. I,1 (ed. Friedlein, p. 187.9-16)

(III) 2-6 (diu... respondebant) BOETH. mus. I, 10 (ed. Friedlein, p. 197.1-14)

(II) 8 comprehensum] comprehensionis cod.

(II) 9 eruditis] erudito cod. | proprietate] proportione BOETH. mus.

129v

advertit maleorum pondera examinavit et cum V^e essent mallei | duplii reperti sunt pondere qui sibi secundum dyapason consonantiam respondebant, quintus malleus dissonorus erat quem extraxit.

⁷ Primus malleus erat ex XII ponderibus, 2us ex IX, 3us ex octo, 4us ex sex. ⁸ Ista inventio que erat in 4^{or} malleis, ordinata fuit 4^{or} litteris, scilicet ·A·, ·D·, ·E· et .a. ⁹ Prima ·A· ordinabatur in 4^{or} propassibus ternariis et sic habebat tres propassus quaternarios, quod idem est. ·D· vero habebat tres propassus ternarios, ·E· autem duos propassus quaternarios, sed 4ta scilicet ·a· duos propassus ternarios continebat. ¹⁰ Melodia fiebat ita : prima ·A· XII propassus habet, ultima vero ·a· sex. 12 ad 6 in duplo se habent, sed duplum continet dyatessaron et dyapente ex quibus fit dyapason et sic patet quod prima ·A· sive malleus 12 et malleus 6 ponderum dyapason personabant. ¹¹ Secunda vero littera est ·D·, que secundum malleum representat, que 9 habet propassus, unde et primam ·A· respicit in 4^{or} propassibus, 9no et 12mo propassibus computatis, ut si dicatur 9 10 11 12, et ex his 4^{or} propassibus dyatessaron integratur. ¹² Sed 3^a littera, que est ·E·, que 3^m malleum representat, habet 8 propassus et coniuncta prime ·A· ipsam respicit in 5 propassibus, 8vo et 12° computatis ut si dicatur 8 9 10 11 12, ex quibus dyapente componitur. ¹³ Et sic primus malleus et 3us per dyapente resonabant. ¹⁴ In octonario autem numero 4^{or} sunt binarii, in 12mo vero 4^{or} ternarii, qui minus se habent in proportione sesquialtera.

130r

¹⁵ Et sic patet quod ab hiis malleis et dyapente consonantia orta est proportio sesquialtera. ·D· vero, que secundum malleum representat, comparata 4te littere, que est ·a·, sibi facit dyapente non tamen secundum numerum passuum sed per aliam rationem, quia sicut prima ·A· totam ·E· continet et eius medianam vel 2^{am} partem, ita pariformiter ·D· continens 9 | comprehendit totam ultimam ·a· continentem 6 et eius 2^{am} partem. ¹⁶ Similiter hec littera ·E· coniuncta ultime ·a· facit dyatessaron non secundum numerum propassuum, ut iam de prima ·A· dictum est,

sed propter aliam causam.¹⁷ Nam sicut prima ·A· totam ·D· continet et eius tertiam partem, ita ·E· totam ultimam ·a· continet et eius 3^{am} partem, ergo que est proportio prime ·A· ad ·D· eadem est 3^e littere, que est ·E·, ad ultimam ·a·.¹⁸ Sed iam probatum est quod prima ·A· cum ·D· facit dyatessaron, igitur ·E· cum ultima ·a· dyatesseron facere conprobatur.¹⁹ Item prima ·A· cum ·E· facit dyapente consonantiam, sed que est proportio prime ·A· cum ·E·, eadem est proportio ·D· cum ultima ·a·, et sic ·D· cum ultima ·a· facit dyapente et eodem modo quo dyatessaron inter primam ·A· et ·D· constituitur, eodem modo inter ·E· et ultimam ·a· dyatessaron facere comprobantur. ·D· vero et ·E· tonum faciunt cum inter eas non nisi unicus propassus valeat reperi.²⁰ Et quod de litteris quantum ad eorum propassus est dictum, idem de malleis quantum ad eorum pondera penitus est tenendum.

²¹ Cum igitur ante Pitagoram consonantie musice partim dyapason, partim dyapente, partim dyatessaron, que est consonantia minima, vocarentur, primus inter omnes Pitagoras hoc modo reperit qua proportione sibimet hec sonorum concordia iungentur.

²² Et iterum sciendum est quod idem Pitagoras invenit unam lineam.²³ Bohetius vero per supradictas species posuit tres lineas, ordinando voces per difficilem concordiam, et ita ordinate sunt per difficilem concordantiam.²⁴ Et ita ordinate sunt sicut melius sunt disposite sine sonoritate.

²⁵ Beatus Gregorius gamma adinvenit et posuit hanc litteram grecam que vocatur .Γ. gamma in introitu musice ad aliquas melodias perficiendas Et nunc gammaut vocitatur quod si diceretur ·Γ· ut, turpis esset sonoritas.²⁶ Fecit autem graduale, et ita ars paulatim a sapientibus suscepisse dinoscitur incrementum etc.

(III) 21 BOETH. mus. I,10 (ed. Friedlein, p. 197.22-26)

(III) 25 quod si] quasi *ante corr.*

(III) 26 autem *dub.* (etiam ?)

<IV>

130v

¹ De commendatione musice

<IV.1>² Cum et humana natura naturaliter scire desideret et a primi hominis peccato sunt ^{4^{or}}, que naturam impediunt, scilicet ignorantia, vitium, imperitia loquendi et indigentia. Quibus tamen quatuor bona sunt opposita : ignorantie videlicet sapientia, virtus, imperitie eloquentia, indigentie utilitas,³ ideoque divina clementia philosophis peritiam artes inveniendi concessit, ut per eam quisque notitiam valeat bona comprehendere et fruendo hiis lapsam naturam ad meliorem conscientiam valeant sublimare.

⁴ Cum ergo musica inter 7tem artes liberales sola obtineat principatum sicut scribunt philosophi, musica est que in ecclesia triumphanti ac militanti deo servit dulcisona, qua<m> sancti in suis devotionibus amplexantur, qua peccatores veniam petunt, qua tristes consolantur, qua leti illariores efficiuntur, qua laboribus fatigati sublevantur.⁵ *Primo Regum* 16 : Igitur quandocumque spiritus dei malus arripiebat Saul, David tollebat citharam et percutiebat manu sua et refocillabatur Saul et levius habebat, recedebat eius ab eo spiritus malus, qua spiritu maligno vexati melius se habent, qua pugnantes promptiores efficiuntur,

2-3 COMPIL. Ticin. 1 ; LAMBERTUS mp 2-4 (ed. p. 6) ; TRAD. Holl. VI 1, 5-7 ; NICOL. CAP., p. 309

4 (Cum ergo-servit dulcisona) Guillaume Guerson, *Utilissime musicales regule* (...) (Paris, c. 1495), f. a iijv

4 (Cum ergo-consolantur) + **5** (qua spiritu-efficiuntur) COMPIL. Ticin. 3 ; NICOL. CAP., p. 309

4-5 (que in ecclesia-qua pugnantes) cf. AMERUS, 1, 5-7

5 (Igitur-malus) 1 Sam. 16, 23

2 peccato] peccatis cod.

3 fruendo] fovendo cod. | conscientiam] consistentiam cod.

4 triumphanti] triumphat cod.

⁶ quoniam sicut dicit Ysidorus in libro *Ethimologiarum* non minus est dedecus nescire canere quam litteras ignorare quoniam sancti cum angelis et archangelis cum tronis et dominationibus, cum omni militia celestis exercitus non cessant quottidie cantare dicentes *Sanctus sanctus dominus deus* etc. ⁷ Apparet ergo quod est nobilis et quod eam quilibet apte scire debet pre omnibus aliis. Et hoc idem probari potest, nam nulla scientia ausa fuit intrare fores ecclesie nisi ipsa musica.

<IV.2> ¹ Et sciendum est quod ante eius inventionem, homines naturaliter cantibus utebantur et caneabant illud hominum genus sicut nunc plerique viri et mulieres. Qui instinctu quodam naturali ad invicem unicam continent suavitatem. Quos si interroges que consonantie sunt in cantu illo | omnino se ignorare fatebuntur.

² Sic itaque cum antiquitus esset cantus nec tamen ulla eius firma vel expedita scientia esset, ³ extitit apud Grecos Pithagoras philosophus qui multo tempore in hoc laboravit, ut certum aliquid de hac arte invenire posset. ⁴ Cumque diu estuans hoc secum incessanter revolveret divino nutu preteriens ad quamdam pervenit officinam ubi quinque malleos videns super unam incudem ferientes. ⁵ Et ex eorum mixto sonitu audiens quamdam fieri consonantiam, intente accessit ad opus diuque considerans esti-

► 67

(IV.1) 6 (angelis-exercitus... dominus deus) cf. Praefatio in Adv., in Epiph., in Fer. 4 in Cena Dom. etc.- COMPIL. Ticin. 4 ; 6 (dicit-ignorare) ANON. Carthus. pract. pr. 12 (ed. Lebedev, p. 57) ; (sancti cum-dominus deus) ANON. Carthus. theor. pr. 17-18 (ed. Lebedev, p. 2)

(IV.1) 7 COMPIL. Ticin. 5-6 ; TRAD. Holl. VI 1, 12 ; NICOL. CAP. p. 309

(IV.2) 1-8 TRAD. Holl. VI 5, 23-32 (« Hec magister Tholomeus dispositus in suo tractatulo de arte musica », ed. p. 33-34)

(IV.2) 3-8 QUAT. PRINC. 2, 2

(IV.1) 7 apte scire] appetere cod.

mabat quod vires ferientium efficerent diversitatem sonorum.
⁶Ideo iussit ut malleos inter se mutarent. Sed hoc facto suavitas non in hominum brachiis sed etiam in malleis perseverabat ut eadem que prius dulcedo exinde resonabat. ⁷Videns autem hoc, philosophus malleorum pondera aggressus est reiectoque uno, qui cunctis erat inconsonans, reliqui quatuor istis ponderibus appendebant primus 12, secundus 9, tertius 8, quartus 6. ⁸Ex istis itaque ponderibus sive ponderum numeris consonantie ille nascuntur in quibus tota musice constat auctoritas que vocantur dyapason, dyapente, dyatessaron et tonus. ⁹Et sic congruit dictus philosophus in numerorum proportione et collisione musice versari scientiam. ¹⁰Moyses autem repertorem musice fuisse legitur <et> Tubal qui fuit ante diluvium.

<IV.3> ¹Philosophiam sapientie studium Pithagoras, ut Bohetius refert, nuncupavit, et quod non minus speculationem in musica quam in ceteris liberalibus artibus habuit semper.

²Speculatio philosophie est in musica, ut Bohetius refert libro primo, de continua et discreta quantitate. Sed que continua est magnitudo appellatur, que vero discreta est multitudo dicitur. ³Continua quantitas, que magnitudo | appellatur, ea est sub qua nullus numerus sibi pertinens <est>. Constat autem in illis numeris, qui primi in proportionibus reperiuntur, ut binarius, ternarius, quaternarius. ⁴Discreta vero quantitas, que multitudo nuncupatur, a magnitudine incipit sed post inceptionem in infinitum progreditur, constat autem in istis numeris qui progre-

131v

(IV.2) 9 scientiam] Gen. Quarto. Tubal ipse fuit pater canentium in cithara et organo add. ab alia manu (Gen. 4, 21)

(IV.2) 10 <et>] etiam dub. sub ras. | Tubal] Tubal Chayn *ante corr.*

(IV.3) 1-6 IOH. CICON. mus. III [De proportionibus], 1, 2-4 (ed. Ellsworth, p. 340 et 342); cf. BOETH. mus. I, 6

(IV.3) 1 nuncupavit] nuncupavi cod.

diuntur de finitis ad infinitos.⁵ Finiti numeri sunt illi sub quibus nullus numerus sibi pertinent.⁶ Infiniti autem incipiunt a finitis sed post inceptionem in infinitum progrediuntur.⁷ Similiter autem finiti binarius, ternarius, quaternarius. Reliqui vero infiniti.

<V>

De monocordo greco et latino secundum Bohetium

·Γ·	Gamma	gama.ut
·a·	proslambanomenos	·A·re
·h·	hypatheipaton	·h·mi
·c·	paripatheipaton	·C·faut
·d·	lichanesipaton	·D·solre
·e·	hipatheimeson	·E·lami
·f·	peripatheimeson	·F·faut
·g·	lichanesimeson	·G·solreut
·a·	mese	·a·lamire
·b·	trithesinemnenos	·b·fa
·c·	paranethesinemnenon	·c·solfa
·d·	nethesinemnenon	·d·lasol
·h·	paramese	·h·mi
·c·	trithedieugmenon	·c·solfaut
·d·	paranethedieugmenon	·d·lasolre
·e·	nethedieugmenon	·e·lami
·f·	tritheiperboleon	·f·faut
·g·	paranetheiperboleon	·g·solreut
·a·	netheiperboleon	·a·lamire

132r

De monocordo secundum sanctum Gregorium			
E	epipanthos		la
d	nethe iperboleon		lasol
c	paranethe iperboleon		solfa
h	trite iperboleon	dyatonicum	mi ·b·fa·h·mi
b	trite iperboleon	cromaticum	fa
a	nete dieseugme<n>on		lamire
g	paranethe diesegme<n>on		solreut
f	trite diesegme<n>on		faut
e	paramese		lami
d	nethe sineme<n>on		lasolre
c	paranethe sineme<n>on		solfaut
h	trite sineme<n>on	dyatonicum	mi ·b·fa·h·mi
b	trite sineme<n>on	cromaticum	fa
a	mese		lamire
g	lichanos meson		solreut
f	paripathe meson		faut
e	hypathe meson		lami
d	lichanos ipaton		solre
c	paripathe ipaton		faut
h	hypathe ipaton		mi
a	proslambanomenos		re
Γ	ypopanthos		ut

(yopanthos) cf. ANON. Ellsworth (Guido, vero, elucidans... tale monocordum ordinavit, addens G litteram sui nominis inicialem, que dicitur yopanthos, sub A, que est proslembemanos..., ed. *Ellsworth, Berkeley*, p. 222 + 224)

trite diesegmenon] trithneth diesegmeon *cod.*

<VII>

¹ De differentia inter discantantes

² Maxime in distinctionibus vitande sunt inter cantores coincidentie ut different, ne nimia sit uniformitas mollities^{que} sed increpet armonie diversitas. ³ Qui igitur supra cantum ecclesiasticum aut in rebus gestis differentiam queris, considerando l que profers, que alii similiter auscultari non pretermittas. ⁴ Aure sentias si distinctionem attingat socius. Per sextam et duplam et decimam et duodecimam differere vales frequenter.

132v

⁵ Dum cantat pausa,
dum silet itera,
si potes fuga,
aut per pausas silens, processus propinquos retribuas.

<VIII>

¹ De tonis

² Tonus est quoddam regulare preceptum in quolibet cantu finem, principia, distinctiones, contiguasque modulationes et differentias certis coartans limitibus ^{+nisi enim+} cantus effrenationem coarceret, pusillanimitatem restauraret, per debitum et differentes processus metas terminaret, <ne> tota machina cantus in horridam confusionem corrueret. ³ Velut enim remis aut amplustre

(VII) Ed. Meyer Chr., Paris, p. 324

(VII) 1 (differentias) Nota, quod differentia est inter consonantiam cantus firmi et consonantiam contrapunti. Nam consonantia in cantu firme dicitur a consequendo, quia una vox consequitur aliam. Et consonantia in contrapunto dicitur a consonando (COMPIL. Ticin. 111-114)

(VIII) 2 cf. TON. Cist. 2 (Quid est tonus ? Regula naturam et formam cantuum regularium determinans), cf. LML art. Tonus, IV.B (t. 2, col. 1552 sqq.)

(VII) 4 socius] sotius cod. l differere dub. (dre' cod.)

(VIII) 2 effrenationem] effrenitatem ? cod. l pusillanimitatem cod. l machina] machine cod.

navis existit gubernaculum sine quo recto tramite appulere non valet indefensa, sed procellis titubans naufragantibus subcumbit et inmersionibus.⁴ Sic musicalis armonia iacture patitur calumpniam nisi modorum tutela gubernetur.

<IX>

¹ Tonorum sufficientia

² Omnis modus aut est autenticus aut plagalis.

Si autenticus, aut regitur per dyapente [composito] cum semitonio, aut per simplicem.³ <1> Si primo tertius est. Si 2°, hoc est dupliciter : aut dyapente quo regitur formatur ex semiditono et ditono sequente, aut contra. <2> Si primo primus est.⁴ Si 2°, hoc est dupliciter : aut dyatessaron quod est supra dyapente formatur ex ditono precedente et semitonio sequente, aut semiditono precedente et tono sequente. <3> Si primo sic est quintus. <4> Si 2° est 7^{mus}.

⁵ Si plagalis hoc est dupliciter : aut habet regi per 3^{am} aut dyatessaron. Si primo, hoc est dupliciter : aut est 3^a que est semiditonius, aut ditonus. ⁶<1> Si primo sic est 2us. <2> Si 2° sic est 6^{tus}. ⁷ Si talis modus regitur per dyatessaron | hoc est dupliciter : aut talis dyatessaron formatur ex semiditono precedente et tono sequente aut ex tono precedente et semiditono sequente. <3> Si primo 4us. <4> Si secundo 8^{vus}.

<X>

¹ Nota opinionem cuiusdam, nescio si sit in toto vera

² Tonus dividitur in tres partes scilicet in semitonum et duo semitonias. ³ Semitonius habet fieri inter *mi* et *fa* et inter *fa* et *mi*

(X) 1-8 INTERV. Tonus div. (exc., cf. ed. Ellsworth, Berkeley, p. 240-244).

(IX) 7 aut ex tono-sequente] aut ex ditono precedente et semitonio sequente cod.

ubique et tenet duas partes toni.⁴ Semitonium vero tenet tertiam partem toni et habet fieri inter *fa* et *sol* <potius> quam alibi quia si inter *fa* et *sol* ponitur \natural , de *fa* usque *sol* erit tantum semitonium⁵ Et idem dico de *sol* usque *la* et de *ut* usque *re* et de *re* usque *mi*.⁶ Et licet in cantu plano non ponatur, tamen in cuiuscumque ascensus inter penultimam <et ultimam> semper intelligitur < \natural >.⁷ Propter quod sciendum est quod si ponatur in ·b·fa· \natural ·mi b per suam figuram et in ·G·sol·re·ut \natural , de ·b·fa· \natural ·mi usque ·G·sol·re·ut erit tantum *sol fa* vel *fa sol* per tonum perfectum ut hic patet :

⁸ Et ultra si in ·G·solreut ponatur \natural , tantum erit usque ad ·a·lamire semitonium, sed si in ·a·lamire ponatur b, ·G·solreut et ·a·lamire erunt in uno sono. ⁹ Quod credo quasi totum falsum.

<XI>

¹ Sufficientia generum proportionum musicalium

² Omne genus inequalitatis aut est simplex aut compositum. Si simplex hoc est dupliciter : aut maius numerus minorem numerum multipliciter continet aut semel cum parte. ³<1> Si primo, sic est multiplex. ⁴Si secundo, hoc est dupliciter : aut maior continet minorem semel cum parte aliquotta aut aliquanta. ⁵<2> Si primo, sic est superparticulare. ⁶<3> Si secundo, sic est superpartiens. ⁷Si tale genus sit compositus, hoc est dupliciter : aut componitur | ex multiplicitate et parte aut multiplicitate et partibus. ⁸<4> Si primo, sic est multiplex superparticulare. <5> Si secundo, sic est multiplex superpartiens. ⁹Et quia pluribus modis maior cum minori non potest numerus variari, ideo non sunt nisi quinque inequalitatis genera.

(X) 4 quia si (INTERV. Tonus div.)] qui scilicet (stet ?) cod.

<XII>

¹ Que sunt littere monocordi in elevatione <?>

<...>

² Et sunt iste : ·Γ· ·A· ·B· ·C· ·D· ·E· ·F· ·G·. Iste octo sunt graves. ·a· ·b· rotundum ·b· quadratum ·c· ·d· ·e· ·f· ·g·. Iste sunt acute. ·a· ·b· ·b· ·c· ·d· ·e·. Iste sunt superacute.

³ Que sunt in depositione ?

Eadem.

⁴ Quomodo ?

·e· ·d· ·c· ·b· ·a· ·g· ·f· ·e· ·d· ·c· ·b· ·a· ·G· ·F· ·E· ·D· ·C· ·b· ·A· ·Γ·. ⁵ Has omnes cognoscimus sive in elevatione sive in depositione. [que] Quedam earum sunt in regula, quedam vero non, sed in spatio.

⁶ Quomodo ?

·Γ· in regula, ·A· in spacio, ·b· in regula, ·C· in spatio, ·D· in regula, ·E· in spatio, ·F· in regula, ·G· in spatio, ·a· in regula, ·b· ·b· in spatio, ·c· in regula, ·d· in spatio, ·e· in regula, ·f· in spatio, ·g· in regula, ·a· in spatio, ·b· ·b· in regula, ·c· in spatio, ·d· in regula, ·e· in spatio.

⁷ Que sunt in regula vel in spatio in depositione ?

Eadem et eodemmodo.

⁸ Quomodo ?

·e· in spatio, ·d· in regula, et reliqua.

⁹ Super ·Γ· litteram, que loco vocis posita est in monocordo, que sillaba orationis est super ·Γ· ?

Ut.

¹⁰ Super ceteras voces que ·Γ· sequuntur, que sillabe sunt ?

[·Γ·ut] ·A·re, ·b·mi, ·C·faut, ·D·solre, ·E·lami, ·F·faut, ·G·solreut, ·a·lamire, ·b·fa·b·mi, ·c·solfaut, ·d·lasolre, ·e·lami, ·f·faut, ·g·solreut, ·a·lamire, ·b·fa·b·mi, ·c·solfa, ·d·lasol, ·e·la. ¹¹ Sicut per ordinem cunctas sillabas orationis singulis vocibus monocordi superpositas in intensione numerasti, sic converso ordine in remissione queso ne moreris edissere ·d·lasol, ·c·solfa et reliqua.

(XII) 1 sunt] sint cod.

134r

<XIII>
¹ *De tono*

² Quid est consonantia ?

³ Est quando due voces coniunguntur insimul sive in elevatione sive in depositione. ⁴ De ·Γ· in ·A· tonum, ab ·A· in ·B· tonum, de ·C· in ·D· tonum, de ·D· in ·E· tonum, de ·F· in ·G· tonum, de ·G· in ·a· tonum, de ·a· in ·b· quadratum tonum, de ·c· in ·d· tonum, de ·d· in ·e· tonum, de ·f· in ·g· tonum, de ·g· in ·a· tonum, de ·a· in ·b· tonum, de ·c· in ·d· tonum.

⁵ De ·Γ· in ·A· que consonantia est ?

⁶ Tonus.

⁷ Quare dicitur tonus ?

⁸ Quia tonat.

⁹ Tonus unde dicitur ?

¹⁰ A sonando sive a tonando. ¹¹ Quod enim tonat <vel> sonat, quod si non sonaret non audiretur. ¹² Omnis vox si sola sonat, simplex vox dicitur. Sed si aliqua vox percutiatur bis vel ter vel quater aut etiam magis sine admixtione alterius vocis non est ulla consonantia sed vox repercussa dicitur. ¹³ Ideo si fiat motus vocum aut si elevatio aut si depositio fit aliqua sonantia.

¹⁴ Tonus unde constat ?

¹⁵ Ex duabus vocibus, ut est a ·Γ· in ·A· vel ab ·A· in ·B·.

¹⁶ Quid est tonus ?

¹⁷ Tonus quidem est inventus novenaria divisione per novem partes. Prima nona pars vocatur tonus. ¹⁸ Vel aliter : tonus est legitima magnitudo distans a sono in sonum. ¹⁹ Vel aliter : tonus est quando notula notulam tota sui quantitate superaverit insuper et ipsius superate notule in intentione acuminis vel in remissione gravitatis. ²⁰ Tonus dicitur ab integrando.

(XIII) 11 IOH. MUR. spec. 1, 65 (Tonus enim dicitur a tonando, scilicet sonando, nisi sonaret nullatenus audiretur)

²¹ *De semitonio*

²² Ubi sunt semitonia ?

²³ De ·b· in ·C· semitonus, de ·E· in ·F· semitonus, de ·a· in ·b· rotundum semitonus, de ·b· quadrato in ·c· semitonus, de ·e· in ·f· semitonus, de ·a· in ·b· rotundum semitonus, de ·b· quadrato in ·c· semitonus.

²⁴ Quid sit semitonus et quare dicatur semitonus ?

²⁵ Ab ·E· in ·F· que consonantia semitonius.

²⁶ Quare dicitur semitonus ?

134v

²⁷ Ideo dicitur *semis* quia non l est plenus. Est enim minus medietate superioris toni et minus medietate inferioris toni.

²⁸ Quid est semitonium ?

²⁹ Est residuum inequalium partium. ³⁰ Vel aliter : semitonium est quando tonus in duas partes non equas secatur. ³¹ Minor pars toni sit semitonus in dyatonicō genere, ut est a ·b· in ·C·, vel ad ·E· in ·F·, vel ab ·a· in ·b· rotundum, vel a ·b· quadro in ·c· et reliqua ut est a ·Γ· in ·a· tonum, ab ·a· in ·b· tonum, a ·b· in ·c· semitonium.

³² *De dytono*

³³ Ubi sit dytonus, quid sit dytonus, quare dytonus dicitur.

³⁴ De ·G· in ·B· dytonus, de ·C· in ·E· dytonus, de ·F· in ·a· ditonus, de ·G· in ·b· quadratum dytonus, de ·c· in ·e· ditonus, de ·f· in ·a· dytonus, de ·g· in ·b· quadratum dytonus.

<...>

³⁵ De ·Γ· in ·B· que consonantia est dytonus.

³⁶ Quare dicitur dytonus ?

³⁷ Quia iunguntur duo toni, ut est de ·Γ· in ·B·, de ·C· in ·E· vel de ·F· in ·a· vel de ·G· in ·b· quadratum et reliqua.

³⁸ Dytonus quot species habet ?

³⁹ ij.

► 67

(XIII) 27 minus medietate^{1]}] medietas *cod.* l [inferioris] *cod.*

⁴⁰ Quomodo ?

⁴¹ Cum fit ex tono et tono, ut est de ·c· in ·d·, vel de ·d· in ·e· vel aliter ut est de ·g· in ·a· et de ·a· in ·b·.

⁴² *De semiditono*

⁴³ Ubi fit semiditonus, quid sit, quare dicatur ?

⁴⁴ De ·A· in ·C· semiditonus, de ·B· in ·D· semiditonus, de ·D· in ·F· semidytonus, de ·E· in ·G· semidytonus, de ·a· in ·c· semiditonus, de ·b· quadrato in ·d· semiditonus <et> de ·a· in ·c·.

⁴⁵ Que consonantia est semiditonus, quare dicitur semiditonus ?

⁴⁶ Quia iungitur tonus cum semitonio.

⁴⁷ Semiditoni quot sunt species ?

⁴⁸ Tres.

⁴⁹ Quomodo ?

⁵⁰ Cum fit per tonum et semitonium, ut est de ·d· in ·e· et de ·e· in ·f·. Aliter, ut est de ·e· in ·g·, vel aliter ut est de ·d· in ·f· vel de ·e· in ·g·.

⁵¹ *De dyatessaron*

⁵² Ubi fit dyatesseron ?

⁵³ De ·Γ· in ·C· dyatessaron, de ·A· in ·D· dyatessaron, de ·b· in ·E· dyatessaron, de ·C· in ·F· dyatessaron, | de ·D· in ·G· dyatessaron, de ·E· in ·a· dyatessaron, de ·F· in ·b· rotundum dyatessaron, de ·G· in ·c· dyatessaron, de ·a· in ·d· dyatessaron, de ·b· quadrato in ·e· dyatessaron, de ·c· in ·f· dyatessaron, de ·d· in ·g· dyatessaron, de ·e· in ·a· dyatessaron, de ·f· in ·b· rotundum dyatessaron, de ·g· in ·c· dyatessaron, de ·a· in ·d· dyatessaron.

⁵⁴ De .Γ. in .c. que consonantia est ?

⁵⁵ Dyatessaron.

⁵⁶ Quare dicitur dyatesaron et quid sit ?

⁵⁷ *Dya* grece dicitur latine *de <et> tessaron* quatuor, id est de quatuor vocibus. ⁵⁸ Ubi cumque ergo inveneris duos tonos et unum semitonium ibi erit dyatessaron.

⁵⁹ Dyatessaron quot species habet ?

⁶⁰ Quatuor.

⁶¹ Quomodo ?

⁶² Prima species dyatessaron est per tonos duos et semitonium. Secunda per tonum semitonium et tonum. Tertia per semitonium et dittonum. Quarta ex prima et ultima. ⁶³ Ut est de ·Γ· in ·C·, vel de ·A· in ·D·, vel de ·C· in ·F·, vel de ·F· in ·b· rotundum et reliqua.

⁶⁴ *De dyapente*

⁶⁵ Ubi fit dyapente ?

⁶⁶ De ·Γ· in ·D· dyapente, de ·A· in ·E· dyapente., de ·C· in ·G· dyapente, de ·F· in ·c·, de ·G· in ·d· dyapente, de ·a· in ·e· dyapente, de ·d· in ·a· dyapente, de ·a· in ·e· dyapente, de ·c· in ·g· dyapente, de ·d· in ·a· dyapente, de ·e· in ·b· quadrum dyapente, de ·f· in ·c· dyapente, de ·g· in ·d· dyapente, de ·a· in ·e· dyapente.

⁶⁷ Quare dicatur dyapente et quid sit.

⁶⁸ De ·Γ· in ·D· que consonantia est ?

⁶⁹ Dyapente.

⁷⁰ Quare dicitur dyapente ?

⁷¹ *Dya* grece latine *de penthe* quinque id est de quinque vocibus.

⁷² Ubi cumque enim videris tres tonos et unum semitonium habebis dyapente.

⁷³ Dyapente quot species habet ?

⁷⁴ Quinque.

⁷⁵ Quas ?

⁷⁶ Prima species dyapente est per duos tonos et semitonium et tonum. Secunda per tonum et semitonium et duos tonos. Tertia

per tres tonos et semitonium. Quarta per duos tonos et semitonium et tonum. Quinta ex prima et ultima.⁷⁷ Ut est de ·Γ· in ·D·, vel de ·D· in ·a·, vel de ·F· in ·c·, vel de ·C· in ·G· et reliqua.⁷⁸ Hee consonantie regulares dicuntur, alie que supra adduntur irregulares dicuntur.

135v

⁷⁹ *De dyapason*

⁸⁰ Ubi sit dyapason, quare dicatur et quid sit.

⁸¹ De ·Γ· et ·G· dyapason, de ·A· in ·a·, de ·B· in ·b·, de ·C· in ·c· et ceteris. De ·Γ· in ·G· que consonantia est dyapason.⁸² Dyapason non est consonantia sed equisonantia.⁸³ Ideo dicitur consonantia quia omnes consonantias in se continet.

⁸⁴ Quare dicitur dyapason ?

⁸⁵ A *dy* grece, latine *duo* dicitur et *pason* id est passus quasi duobus passibus.⁸⁶ Ubi cum enim dyapente cum dyatessaron repereris habebis dyapason.⁸⁷ Dyapason continet in se omnes consonantias et omnes voces et omnes species.

⁸⁸ *De exacordo*

⁸⁹ De ·Γ· in ·E· que consonantia est ?

⁹⁰ Exacordum.

⁹¹ Quare dicitur exacordum ?

⁹² *Exa* grece, latine dicitur *sex*, <*cordum*> id est corda.⁹³ Ubi cum videris dyapente cum tono, habebis exacordum et dicitur alio nomine sexta maior.

(XIII) 82 INTERV. Quid sit tonus 10

(XIII) 83 QUAT. PRINC. 2, 8

(XIII) 77 ·Γ· in ·D·] ·Γ· in ·a· cod.

(XIII) 86 habebis] habentis cod.

⁹³ *De eptacordo*

⁹⁴ De ·Γ· in ·F· que consonantia est ?

⁹⁵ Eptacordum.

<Quare dicitur eptacordum ?>

⁹⁶ *Epta* enim grece, latine dicitur septem, *cordum* id est corda.

⁹⁷ Ubi cumque videris dyapente cum ditono habebis eptacordum.

⁹⁸ *De tritono*

⁹⁹ De ·F· in ·b· que consonantia est ?

¹⁰⁰ Tritonus.

¹⁰¹ Quare dicitur tritonus ?

¹⁰² Quia iunguntur tres toni, ut est de ·F· in ·b· vel de ·b· rotundo in ·e· vel de ·e· in ·b· rotundo, et talis <tri>tonus evitandus est in musica.

<XIV> Sequitur de differentia octo modorum

¹ Ubi est finis primi modi ?

² In voce quarta ·D·.

³ Quomodo primus finitur modus ?

⁴ In voce 4ta ·D· et procedit in xi^a ·d· in qua est eadem littera.

⁵ Quomodo procedit ?

⁶ Per tonos et semitonium ita : post finem primus tonus occurrit, deinde semitonium et 2° toni ac iterum semitonium | et duo toni. Deponitur vero a fine tono ad 3^{am} ·C· hoc modo : ·C· ·D· ·E· ·F· ·G· ·a· ·b· ·c· ·d·. ⁷ Ecce formula primi modi. Sed quidam volunt facere decacordum et addiciunt 2^{am} nonam ·b· non regulariter sed per usum.

⁸ Quot principia habet ?

Sex.

136r

(XIV) cf. Ps.-Odo dial. p. 259b-263b (extraits remaniés)

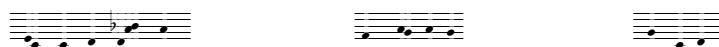
► 67

(XIV) 7 nonam] vocem *cod.*

⁹ Que ?

¹⁰ In ·C· ut est *Rorate*, in ·D· ut est *Statuit*, in ·E· ut est

Exclamaverunt, in ·F· ut est *Misereris*, in ·G· ut est *Canite*, in ·a· ut

Salus autem. Sed cantus eiusdem modi aliquando ascendunt ad ix^{am} ·b· vel x^{am} ·c·.

¹¹ *De secundo modo*

¹² Ubi est finis secundi modi ?

¹³ In voce quarta ·D· et ascendit cum primo usque ad nonam ·d·, ad x^{am} ·c· vel in xi^a ·d· non pervenit.

¹⁴ Quomodo ascendit <?>

¹⁵ Per tonos et semitonium ita : primo facit tonum et semitonium et duos tonos et semitonium. ¹⁶ Deponitur a fine tono uno et semitonio ij tonis usque ad ·Γ·. ¹⁷ Et fit decacordum hoc modo : ·Γ· ·A· ·b· ·C· ·D· ·E· ·F· ·G· ·a· ·b·. Ecce formula secundi modi.

¹⁸ Secundus modus quot principia habet ?

¹⁹ Quinque.

Que ?

²⁰ Primum principium incipit in ·Γ· ut *Educ*, 2^m in ·A·

⁹ *Rorate* (intr.) | *Statuit* (intr.) | *Exclamaverunt* (intr.) | *Canite* ant. CAO 1757 |
Salus autem (intr.)

²⁰ *Educ* (de carcere... R/ CAO 6622

¹⁶ semitonio .ij. tonis] semitonium .ij. tonos *cod.*

ut est *Ad te*, 3^m in ·C· ut est *Sicut lilyum*, in ·D· ut est
In omnem terram, in ·F· ut est *Ego sum qui sum*.

²¹ Quomodo differt primus a secundo ?

²² Elevando atque deponendo.

Quomodo ?

²³ Quia primus habet x^a ·c·, xi^a ·d·, quas non habet secundus, et secundus habet ·Γ· et primam ·a· et secundam ·b· quas non habet primus. ²⁴ Sed sunt plurimi cantus quia ad ·Γ· et ad 1^{am} ·a· et 2^{am} ·B· non deponuntur, et ad x^{am} ·c· vel xi^{am} ·d· non elevantur. De quibus est dubium an primi an 2ⁱ modi sint.

²⁵ Quorum est ista distinctio sive discretio ?

²⁶ Si non ascendant ad 8^{am} ·a· erunt 2ⁱ modi, sed si aliquis cantus ascendat ad ·a· acutam vel sepe repercutiat eam ·a· nec descendat ad 2^{am} ·B· et ad primam ·A· erit primi modi. ²⁷ Secundus vero modulus nunquam ascendit ultra ·b· rotundum.

²⁸ *De tertio modo*

²⁹ Ubi est finis tertii modi ?

³⁰ In voce 5^a ·E·.

136v

³¹ Quomodo l ascendit ?

³² Per tonum et semitonum ita : primo in semitonio, deinde tres continuos tonos semitonium et duos tonos.

³³ Ubi deponitur <?>

²⁰ *Sicut lilyum* (ant. CAO 4937) | *In omnem terram* (ant. CAO 3262) | *Ego sum* (ant. CAO 2599)

³⁴ A fine ad ·D· quartam de tono uno. Hoc modo : ·D· ·E· ·F· ·G· ·a· ·b· ·c· ·d· ·e·. Ecce formula tertii modi. ³⁵ Quidam autem volunt facere decacordum et adiungunt unam vocem ·C· non regulariter sed per usum, aliquando autem ascendit usque ad nonam ·b· quadratum vel x^{am} ·c·.

³⁶ Tertius modus quot principia habet ?

Quinque.

³⁷ Que ?

In ·E· ut est *Quando*, in ·F· ut *Nunc scio*, in .G. ut est

<*Et*> *respicientes*, in ·b· ut *Domine*, in ·c· ut *Tertia dies est sancta*.

³⁸ *De quarto modo*

³⁹ Ubi est finis 4ⁱ modi <?>

⁴⁰ In voce 5^a ·E· et ascendit cum 3° usque ad 10^{am} ·c·.

⁴¹ Quomodo ascendit ?

⁴² Per tonos et semitonium ita : primo facit semitonium deinde duos tonos et semitonium et tonum. ⁴³ Deponitur vero a fine per duos tonos et semitonium et tonum usque ad illam ·a· et fit decacordum hoc modo : ·A· ·B· ·C· ·D· ·E· ·F· ·G· ·a· ·b· ·c·. Ecce formula quarti toni.

⁴⁴ Quartus modus quot principia habet ?

6.

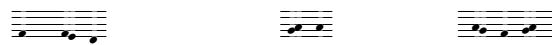
³⁷ Quando (natus est... ant. CAO 4441) | Nunc scio (vere... intr. GR p. 532) | Respicientes (exemple inconnu dans la tradition du dialogus) | Et respicientes (ant. CAO 2718) | Tertia dies est (antienne-type)

³⁵ unam] in cod.

⁴⁵ Que ?

In ·C· ut est *Requiretur*, in ·D· ut *Benedicta tu*, in ·E· ut *Ex omni[s]*,

in ·F· ut est *Laudabo*, in ·G· ut est *Syon*, in ·a· ut *Benedicite*.

⁴⁶ Quomodo differt 4^{tus} a tertio ?

⁴⁷ Quia tertius habet xi^{am} ·d· et xii^{am} ·e·, quas non habet 4^{tus}, quartus vero 1^{am} ·A· et 2^{am} ·B· et 3^{am} ·C·, quas non habet 3us. ⁴⁸ Si aliquis cantus neque habeat has 3ⁱ neque illas 4^{ti}, si incipiat in ·C· vel amplius diligit 2^{am} nonam ·b·, erit 3ⁱⁱ modi, si autem non incipit in .C. neque diligit ·b·, erit 4^{ti} modi.

⁴⁹ *De quinto modo*

⁵⁰ Ubi est finis quinti modi ?

⁵¹ In voce 6ta ·F· et ascendit usque ad 9^{am} <vel> ad decimam.

⁵² Quomodo ascendit ?

⁵³ Per tonos et semitonia ita : primitus ascendit per duos tonos et semitonium, deinde per tres tonos et semitonium, aliquando deponitur ad quartam ·D· ut fit decacordum hoc modo : ·D· ·E· ·F· ·G· ·a· ·b· ·c· ·d· ·e· ·f·. | Ecce formula quinti modi.

137r

⁵⁴ Quintus modus quot principia habet ?

3.

⁴⁵ *Requiretur* (ant. CAO 4618) | *Benedicta tu* (ant. CAO 1709) | *Ex omni* (corde... ant. CAO 2743) | *Laudabo* (ant. CAO 3583) | *Syon* (noli timere... ant. CAO 4969) | *Benedicite*] *Benedicimus cod.*

⁴⁸ diligat^{1+2]} dirigat *cod.*

⁵¹ et] est *cod.*

⁵⁵ <Que ?>

Primus incipit in ·F· ut *Loquebar*, in ·a· ut *In conspectu*, in ·c·

ut *Ecce*. Aliquando ascendit ad nonam ·b· vel decimam ·c·.

⁵⁶ *De sexto modo*

⁵⁷ Ubi est finis sexti modi ?

⁵⁸ In voce 6ta ·F·. Ascendit usque ad xi^{am} ·d·.

⁵⁹ Quomodo ?

⁶⁰ Ascendit per tonos et semitonium ita : primo facit duos tonos et semitonium et 2 tonos, post finem semitonium et tonum hoc modo : ·C· ·D· ·E· ·F· ·G· ·a· ·b· ·c· ·d·. Ecce formula sexti modi.

⁶¹ Sextus modus quot principia habet ?

iii.

⁶² Quomodo ?

Sextus vix incipit nisi in suo fine, ut est *Verbum caro*, in ·D·

ut est *Si ego*, in ·C·. ut est *In virtute*.

⁶³ Quomodo discernitur quintus a sexto ?

⁶⁴ Quia 5us habet xii^{am} ·e· et xiii^{am} ·f·, quas non habet sextus. ⁶⁵ Et 6us

⁵⁵ Loquebar (intr.) | In conspectu (ant. CAO 3215) | Ecce (dominus veniet... CAO 2509)

⁶² Verbum caro (ant. CAO 5361) | Si ego (ant. CAO 4891) | In virtute (off. cf. UGOL. URB. 1, 117, 5)

habet 3^{am} ·C· et 4^{am} ·D·, quas non habet quintus, et si aliquis cantus incipiat in ·c· et sepe repercutiat eam ·c· vel x*i*^{am} ·d·, quinti erit modi.

⁶⁷ *De septimo modo*

⁶⁸ Ubi est finis septimi modi ?

⁶⁹ In voce 7ma ·G· et ascendit usque ad xiij^{<um>} gradum.

⁷⁰ Quomodo ascendit ?

⁷¹ Per tonos et semitonium ita : primo duos facit tonos et unum semitonium, et iterum duos tonos, semitonium et tonum. ⁷² Deponitur ad 6^{<am>} ·F· uno tono hoc modo ·F· ·G· ·a· ·h· ·c· ·d· ·e· ·f· ·g·. Ecce formula septimi modi. ⁷³ Quidam autem adiungunt 5^{am} ·E· non regulariter, sed per usum.

⁷⁴ Septimus quot principia habet ?

Sex.

⁷⁵ Que ?

In ·F· ut *Memento*, in ·G· ut *Dixerunt*, in ·a· ut *Afferte*, in ·h·

<ut> *Misit*, in ·c· ut *Domine*, in ·d· ut *Ecce sacerdos*.

⁷⁶ *De octavo modo*

⁷⁸ Ubi est finis octavi modi ?

⁷⁹ In voce septima ·G· et ascendit cum 7mo usque ad xii^{am} ·e·.

⁸⁰ Quomodo ascendit ?

⁸¹ Per tonos et semitonium ita : ⁺primus⁺ facit tonum et semito-

⁷⁵ *Memento* (R/ CAO 7144) | *Dixerunt* (ant. CAO 2262) | *Afferte* (ant. CAO 1303) | *Misit* (ant. CAO 3783) | *Ecce sacerdos* (ant. CAO 2544)

⁸² a fine] finem cod.

137v

nium et tres tonos continuos. ⁸²⁺Prius⁺ facit a fine tonum et semi-tonium et tonum usque ad 4^{am} ·D· [tono] hoc modo : ·D· ·E· ·F· ·G· ·a· ·b· ·c· ·d· ·e·. | ⁸³Aliquando deponitur ad 3^{am} ·C· ut est

Ecce dies veniunt.

⁸⁴Octavus modus quot principia habet <?>

Sex.

⁸⁵Que ?

In ·C· ut est *Nos qui vivimus*, in ·D· ut *Ad te levavi*, in .F. ut est

Gloria in excelsis, in .G. ut *In illa die*, in ·a· ut *Apertum*, in ·c·

ut *Ecce ancilla*.

⁸⁶Quomodo differt octavus a 7mo ?

⁸⁷Quia 8us habet 3^{am} ·C· et 4^{am} ·D· et 5^{am} ·G·, quas non habet 7^{mus}.

⁸⁸Et 7^{mus} habet 13^{mam} ·f· et 14^{am} ·g·, quas non habet 8^{vus}. ⁸⁹Quorum est ista discretio : si non ascendit cantus ad 12^{mam} octavi erit modi sed postquam ascendit ad 14^{mam} ·G· erit 7^{mi} modi.

<XV>

De coniunctis Boheci

► 67-69

¹Quinque coniunctiones Boheci hee sunt. Tetratesinemnon est

(XV) Ed. Meyer Chr., Paris, p. 324-325

(XIV) 83 Ecce dies (R/ CAO 6583)

(XIV) 85 Nos qui vivimus (ant. CAO 3960) | Ad te levavi (intr.) | Gloria in excelsis (ant. CAO 2946) | Apertum (ant. CAO 1448) | Ecce ancilla (ant. CAO 2491)

prima coniunctio, que est inter ·A· et ·B·. Exempla : *Sancta et immaculata, Si bona suscepimus.*² Secunda <est> tritesinegmenon. Que coniunctio est inter ·D· et ·E· in spatio. Exempla : *Artus febre ; Primum querite.*³ Tertia <est> paranetesinemnon, que est inter ·G· et ·a·. Exemplum : *Benedicta tu in mulieribus.*⁴ Quarta est detratesinemnon, id est b rotundum, quam omnes fere cantus requirunt.⁵ Quinta <est> nethesinemnon, et est inter ·g· <in> acutis et ·f·.

gg d d d

⁺Exemplum : *Dirigatur.*⁺

⁶ Aut si est talis neuma, que post ·D· in elevatione vult <habere> duos tonos, ut hic : *Hec dies, Excita, pro ·D· ·E· ·F·, assume ·a· ·b· ·c·,* que eiusdem sunt modi et predictas elevationes vel depositiones regulariter habent.⁷ Huiusmodi elevationes vel depositiones inter ·D· ·E· ·F· et ·a· ·b· ·c· clare discernens, confusionem maxime contrariam tolles.

<XVI>

¹ Quot coniunctiones vocum sunt ?

VI.

² Que ?

Prima coniunctio vocum est cum ille due voces iunguntur inter

(XV) 1 *Sancta et immaculata* (R/ CAO 7569) ; cf. TRAD. Holl. VI 33, 11-12 ; CART. PLAN. 13 | *Si bona suscepimus* (R/ CAO 7647) ; cf. CART. PLAN. 14

2 *Artus febre* (ant. CAO 1486) | *Primum querite* (ant. CAO 4377 ? antienne-type du premier mode ?)

3 *Benedicta tu* (ant. CAO 1709 et R/ CAO 6244)

5 *Dirigatur* (Gr.), cf. CART. PLAN. 20

(XVI) 1-7 cf. Ps.-ODO dial. p. 255b-256a

(XV) 6 post ·D·] post ·d· ·e· ·f· cod. | pro] per cod. | ·b·] ·b· cod.

7 ·b·] ·b· cod.

quas est unum semitonium, ut a quinta ·E· in sextam ·F· in

elevatione : *Ista exaltare*, in depositione : *Vidimus*.² Secunda coniunctio vocum est cum inter duas voces est primus

tonus, ut a tertia ·C· in quartam ·D· in elevatione : *O quantus*,

138r in depositione | *Angelus*.⁴ Tertia <coniunctio> vocum est cum inter voces tonus et semitonium faciunt differentiam, ut inter quartam ·D· et sextam ·F· in elevatione,

ita : *Johannes*, in depositione : *In lege*.⁵ Quarta coniunctio vocum est cum inter duas voces sunt duo toni, ut a sexta ·F·

in octavam ·a·, in elevatione ita : *Adhuc*, in depositione ita :

Quinque.⁶ Quinta coniunctio vocum est per dyatessaron ut a

prima ·A· in quartam ·D· in elevationem ita : *Dirige me*, in

² *Vidimus* (ant. CAO 5411)

³ *O quantus* (ant. CAO 4074)

⁴ *Iohannes* (ant. CAO 3495) | *In lege* (ant. CAO 3249)

⁵ *Adhuc* (ant. CAO 1276) | *Quinque* (prudentes..., ant. type du 5^e mode)

(XVI) 3 e d f cod. | d e cod.

depositione *Secundum*.⁷ Sexta coniunctio vocum est dyapente ut a quarta ·D· in octavam ·a·, in elevatione ita :

Primum, in depositione ita : *Canite*.

⁸ Vere et ut compendiosius dicamus, hee sunt sex coniunctiones vocum, semitonium est prima coniunctio, tonus secunda, semiditonius tertia, dytonus quarta, dyatesseron quinta, dyapente sexta.

⁹ Alie autem coniunctiones vocum regulares nunquam recipiuntur.

<XVII>

¹ Omnis vox quarta potest facere dyatessaron ?

Non.

Quare ?

Quia tritonus non potest facere ullam consonantiam neque dyatessaron.

² Quare vocatur dyatessaron ?

Quia duos tonos et semitonium continet.

³ Quid est dyapenthe ?

Dya, id est de, *penthe* quinque quia constat ex tribus tonis et unum semitonium, ut est ·Γ· ·D· aut ·D· ·a· aut ·F· ·c·. Omnis quinta vox potest facere dyapente.

⁴ Quare ordinatur b ?

(XVI) 6 Secundum (simile..., ant. type du 2^e mode)

7 Primum (querite regnum dei, ant. type du 1er mode) | Canite (ant. CAO 1757)

(XVI) 7 d d cod.

Quia ·b· quadratum cum ·F· non potest facere ullam consonantiam neque dyapente necque dyatessaron.

<...>

⁵Dyapason bene constat ex quinque tonis et duobus semitonis.

⁶Quid est sonus ?

Est vocis casus.

⁷Unde componitur sonus ?

Ab anhelitu hominis ab aere.

⁸Quid est tonus ?

Inter<vallum> duarum vocum.

⁹Ditonus unde constat <?>

Ex tribus vocibus. Idcirco autem dicitur dytonus quia ex duobus tonis consistit. Semiditonus dicitur non quia ^{+tonum} ibi sint, sed quia integer tonus ibi est et medietas toni. Constat enim ex tono et semitono.

¹⁰Quid est vox ?

Tractus aeris.

138v

¹¹Sunt omnes voces | congruentes melo ?

Non. Id est quia rugitus leonum non congruit melo, sed ille voces que sequuntur hominis intellectum.

¹²Musica unde constat ?

Ex septem vocibus consonantibus.

(XVII) 6 cf. BOETH. mus. I, 8 (ed. Friedlein p. 195 l. 2)

(XVII) 12 (tonus-discurrevit) AMERUS 18, 3

(XVII) 1 facere] fallere *cod.*

(XVII) 3 aut] ut *cod.*

(XVII) 6 casus] ortus *cod.*

(XVII) 9 semiditonus dicitur] semiditonus et dicitur *cod.* | medietas-toni]
medietas est toni *cod.*

(XVII) 11 leonum] bovum *cod.*

¹³ Quibus ?

Tonus, semitonium, dytonus, semiditonus, diatessaron, dyapente, dyapason per quas omnis cantilena discurrit.

¹⁴ Quid est musica ?

Veraciter canendi scientia et facilis ad cantandi perfectionem via.

¹⁶ Quomodo ?

Sicut magister omnes litteras ostendit, primum in tabula, ita et musicus omnes cantilene voces in monocordo insinuat.

¹⁶ Quale est illud monochordum ?

¹⁷ Lignum longum quadratum in modum capse et intus est concavum in modum cythare super quod posita corda sonat cuius sonitu varietates vocum facile comprehendis. <...> ¹⁸ Littere vel voces quibus musici utuntur in linea, que est sub corda per ordinem posite sunt.

¹⁹ Mirabile est valde quod dicis. ²⁰ Nostri enim cantores ad tantam perfectionem pervenire potuerunt. ²¹ Erraverunt potius, et dum viam non quesierunt toto tempore vite in vanum laboraverunt.

²² Qua ratione fieri potest, ut melius doceat corda quam homo prout potuerit vel potuerit, cantat. ²³ Corda autem per supradictas litteras a sapientissimis musicis tali est certe distincta ut mentiri non possit si ea fuerit diligenter observata.

<XVIII>

¹ Ostendendum est quod sunt 7tem voces : ·A·, ·B·, ·C·, ·D·, ·E·, ·F·, ·G·. Et ex hiis 7tem vocibus sunt 4^{or} finales in quibus omnis cantus regulariter finitur scilicet primus et 2us in ·D·, 3us et 4us in ·E·, 5us et 6us in ·F·, 7^{mus} et 8^{vus} in ·G·. ² Apponendi sunt unicuique

► 69

(XVII) 14 (Veraciter...) TRAD. Garl. plan. II, 1 ; AMERUS 15, 1

(XVII) 15 (Sicut...) AMERUS 15, 2

(XVII) 16-17 Ps.-ODO dial. p. 252a

(XVII) 19-23 Ps.-ODO dial. p. 253a

139r

littere simphonizandi hee sillabe *ut re mi fa sol la*. Et sunt ex illis sillabis 7tem mutationes, id est deductiones, faciende in reiterando. Prima mutatio incipit in ·Γ·, 2^a in ·C·, 3^a in ·F·, quarta in ·G·, quinta in ·c·, 6^a | in ·f·, 7ma in ·g·.

³<...> Et est ita formandum : primus tonus et quartus et 6us habent regulam suam in ·F·, 2us in ·D·, 3us et 8us in ·G·, 5us in ·a·, 7^{mus} in ·b· quadratum.

► 70

⁴ Primum ostendendum est in manu sinistra discentis extensa in coniuncturis ipsius pollicis unius est septem litteras. ⁵ Ita in summitate pollicis ·Γ·, et in prima iunctura ipsius pollicis ·A·, et in alia ·B·. ⁶Hinc vero veniendum est ad radicem digitorum et est ponenda ·C· in prima iunctura radicis indicis, et in iunctura alias digiti scilicet medii ·D·, et in iunctura medici ·E·, et in iunctura auricularis digiti ·F·. ⁶Et per eundem digitum ascendendo ponenda est in alia iunctura ·G·, et in alia iunctura ·a·, et inter hanc iuncturam et summitem auricularis eiusdem digitii ·b· rotundum et in ipsa summitate ·b· quadratum. ⁷Et sic eundo per summitem digitorum ponenda est in summitate digitii scilicet medici ·c· et in summitate alias digiti scilicet medii ·d·. ⁸In summitate alias scilicet indicis ·e·. ⁹Et per eundem digitum eundo ponenda est ·f·, et in alia iunctura ·g·, et in media iunctura alterius digiti scilicet medii ·a·, et in alia media iunctura digiti scilicet medici in angulo ipsius iunctura ea ·b· rotundum, et in media iunctura ·b· quadratum. ¹⁰Et in alia iunctura eiusdem digitii secus summitem ·c·, et similiter secus summitem alias digiti ponenda est ·d·, et retro summitem illius digiti scilicet medii ponenda est ·e·.

<XIX>

¹ De proportionibus

<XIX.1> ¹Dupla proportio est quando maior numerus duplo vincat minorem ut duo comparati ad unum. Dupla in arismetrica in musica dyapason vocatur.

²Sexquialtera proportio est quando maior numerus continet in se totum minorem et eius medietatem ut 3 comparati ad 2. Sexquialtera in arimetrica, in musica dyapente vocatur.

139v

³Sexquitertia proportio est quando maior numerus continet in se totum minorem et eius tertiam partem, ut quatuor | comparati ad tria. Sesquitertia in arimetrica in musica dyatessaron vocatur.

⁴Sesquiocava proportio est quando maior numerus continet in se minorem totum et eius octavam partem ut 9 comparati ad 8. Sesquiocava in arimetrica, in musica tonus vocatur. ⁵Sesquiocava ut diximus proportio est quando maior numerus habet in se totum minorem et eius octavam partem ut novem comparati ad 8. ⁶Habet enim novenarius numerus totum octonarium in se et eius octavam partem, et in hac quidem proportione ponitur tonus. ⁷Ita fit ut quando querimus constitutere tonum in monocordo, semper per novem aut per octo spatia totum dividamus monocordum. ⁸Per novem siquidem ab inferioribus, per octo vero si a superiori loco dividere incipiamus.

¹⁰Sesquitertia proportio est 4 ad 3. ¹¹In hac proportione ponitur dyatessaron propterea sit ut totum spatium monocordi per 4 aut tria dividamus, per 4 ab inferiori, per tria a superiori.

¹²Sesquialtera proportio est 3 comparati ad 2. ¹³In hac proportione ponitur dyapente. Si querimus hanc in monocordo divida-

7-8 IOH. CICON. mus. I,22 (« in libro argumenti », ed. Ellsworth, p. 102)

11 IOH. CICON. mus. I, 26 (ed. Ellsworth, p. 127)

13 IOH. CICON. mus. I, 32 (ed. Ellsworth, p. 144)

(XIX.1) 7 ita] in ms.

(XIX.1) 8 vero] et ij° ms.

(XIX.1) 11 aut] ad ms.

mus per tria aut duo spatia, per 3 ab inferiori, per 2 a superiori.

¹⁴ Tripla proportio est in qua maior numerus ter continet minorem, ut 3 collati ad unitatem. In hac proportione ponitur consonantia illa que [ex duobus composita] nominatur dyapason <cum> dyapente et protenditur ad finem tribus spaciis. ¹⁵ Dupla proportio est 2 comparati ad 1. In hac proportione ponitur dyapason inde fit ut dyapason ad finem currat in <duobus> spaciis. <XIX.2>¹ Dyatessaron in qua proportione constat ? In sesquitertia. ² Que est sesquitertia ? Proportio sesquitertia est in arismetrica que in musica dyatessaron symphonia. ³ Est autem sesquitertia proportio quando maior numerus habet in se totum minorem et eius tertiam partem. ⁴ Dyatessaron simphonia est quando vox vocem totam superat sui quantitate et eius insuper tertiam partem in acumine.

140r

⁵ Sesqualtera in arismetrica, dyapente | vocatur in musica. ⁶ In hac proportione maior numerus habet in se totum minorem. ⁷ Dyapente simphonia est quando vox voculam totam sui precedit quantitate et insuperate vocis medietatem in acumen siue in gravamine.

⁸ Dupla proportio in arismetrica dyapason vocatur in musica.

⁹ Est autem dupla proportio ut in minoribus utamur numeris duo ad unum. ¹⁰ In hac proportione maior numerus duplo includit minorem.

<XIX.3>¹ Dyapason vero simphonia est quando vox voculam <dupla> superat quantitate sui in intensione acuminis sive in remissione gravitatis. Tantumque pensat, id est valet, in numeris epogdous, id est sesquiocavus, quantum pensat simphoniam.

(XIX.2) 3-9 cf. REMIG. AUT. 11, 5

(XIX.3) 1 (dyapason-gravitatis) REMIG. AUT. 45, 7 | (tantumque...) REMIG. AUT. 46, 1

(XIX.2) 9 duo] 4^{or}

(XIX.3) 1 intensione] extensione cod. | tantumque] tantum quam cod. | numeris] numerus cod. | quantum] quam cod.

²Notandum quod non de omni dyapason hoc dicit, sed de illa que tonum facit et octo cordis et vocibus constat. ³Sed sciendum est qui sunt simphonie in musica consonne et dissonae. ⁴Consone sunt cum uno eodemque spatio toni separantur, ut est in symphonia dyapason, ⁵dissonae vero cum a se separantur <a>ut semitonio <aut tritemoria>, id est tertia toni <...>, scilicet <...> que spatia in dyatessaron et dyapente.

⁶Quid est symphonia ?

Simphonia est consonantia musice artis.

⁷Nam plenitudo tocius musice tribus simphoniis continetur, videlicet dyatessaron, dyapente et dyapason. ⁸Quare ratio manifesta in quaternarium numerum considerare potest, nam 3 ad 4 vocantur dyatessaron, ipse est sesquitertius quia maior.

⁹Quomodo per tropos et tonos ceterosque modos et horum singula per notatos numeros et literas.

<XX>

¹Notandum est quod omne organum aut fiat dyatessaron aut fiat dyapente aut dyapason aut unisonantia. ²Et est inchoandum in qualibet arte <...> vocum prout melius erit cantui congruum et per easdem iubilandum organista quippe suo cantu debet ita fractam in manu cantanda apropriare, ut ad illum non veniat nisi in dyatessaron, aut dyapente, aut dyapason, aut unisonantia, aut subter vel supra.

(XIX.3) 2-5 REMIG. AUT. 46, 4

7-8 (Nam-potest) REMIG. AUT. 45, 1

9 (tropos-literas) REMIG. AUT. 60, 12

(XX) Ed. Meyer Chr., Paris, p. 325

(XIX.3) 5 que] quo cod.

(XX) 1 quod] quidem cod.

2 cantanda] caute dub. cod. | nisi] non cod.

140v

³ De fractis est videndum.

⁴ Queque consonanciarum, videlicet semitonium, dytonus, semiditonius, tonus, dyatessaron, dyapente ¹ proprias habet fractas in ascendendo vel descendendo. ⁵ Hee vero fracte sunt in ascendendo et in descendendo. ⁶ Quotienscumque cantus descendit duos tonos, primum organisa in dyapente vel in dyatessaron, <secundum...>, tertium in dyapason.

⁷ Si 3^m punctum ascendit, primum <est> in dyapason et <secundum> in dyapente vel in dyatessaron, 3^{<m>} <cum> eo.

⁸ Si vero descendit, primum in dyapente vel dyatessaron, 2^m est <cum> eo.

⁹ Si quatuor ascendunt, accipe dyapente de dyatessaron supra dyapason.

¹⁰ Si quinque ascendunt vel sex, partite.

¹¹ Si <duo> vero equalia sunt, primum est in dyapente, 2^m est <cum> eo vel in dyapason.

¹² Si 3^a equalia sunt, primum <est> in dyapason, 2^m in dyapente, 3^m cum eo, vel primum cum eo, 2^m in dyapente vel in dyatessaron, 3^m in dyapason.

¹³ Si ascendit primum tonum et ibi descendit : primum in dyapason, 2^{<um>} <in> dyapente vel dyatessaron, 3^m in dyapason.

<XXI>

¹ Dissonantia est duorum sonorum sibimet permixtorum ad aures veniens aspera atque iniocunda percussio. ² Nam dum sibimet misceri volunt et quodammodo integer uterque nititur pervenire,

(XXI) 1-2 BOETH. mus. I, 7 (ed. Friedlein, p. 195.8-13)

(XX) 4 habet] habent cod.

8 descendit] ascendit cod.

11 sunt] sint cod.

(XXI) 2 nititur] transmittitur cod.

141r

cumque alter alteri officit ad sensum insuaviter uterque transmittitur.³ De minoribus semitonii Philolaus igitur hec et hiis talibus diffinitionibus includit. Diesis est spatium, inquit, quo maior est sesqui^{3a} proportio duobus tonis [cum semitonio].⁴ Comma vero est spatium, quo maior est sesqui^{8va} proportio duobus diesibus, id est minoribus semitonii [cum comate constat].⁵ Dyacisma vero est medietas dieseos, id est minoris semitonii. Ex quibus illud colligitur : quoniam tonus quidem dividitur principaliter in semitonium minus atque apothome.⁶ Dividitur etiam in duo semitonia minora et coma. Integrum vero dimidium toni quidem est. Semitonium constat ex duobus dyacismatibus, quod est unum semitonium minus, et scismate quod est dimidium comatis.⁷ Quoniam enim tonus totus ex 2 semitonii minoribus et comate coniunctus est. | Si quis id integre dividere velit faciat unum semitonium minus comatis <...> et unum scisma. Recte igitur dictum est integre dimidium tonum in duo dyacismata atque unum scisma posse partiri.⁸ Quo fit ut integrum semitonium minore semitonio <...> duabus dyacismatibus.⁹ Differt enim a commate sed duo schismata perficiunt coma ut continet subiecta descriptio. Dimidium totius toni.

<XXII>

¹ Numerum predictarum informationum si quis requirat secundum magistri Urlandi autentice persone auctoritatem, ita inventiet : ² sunt secundum ordinem consonantiarum informationes dispositae ita ut per dyapente consonantiam fuerit prima,³ que per

► 70

(XXI) 3-9 (Philolaus-coma) BOETH. mus. III, 8 (ed. Friedlein, p. 278.11-79.2)

(XXI) 5 colligitur] tollitur *cod.*

9 totius] tonus *cod.*

(XXII) 2 prima] prime *cod.*

3 secunda] secundum *cod.*

diatessaron secunda in emmelis sonis vocibus,⁴ que per ditonum tertia,⁵ que per tonum 5^a,⁶ que per semitonium 4^a,⁷ que per semiditonum 6^a exeant.⁸ Ypodorius et omnes alii toni informantur tot ac talibus modis occurrentibus.

<XXIII>

¹ De tonis

² Ab auctoribus nostris hanc artem perscrutantibus habemus quod 8 sunt toni. ³Sunt enim quatuor auctentici, id est principales. Et dicuntur auctentici ab autentui greco. ⁴Est enim principalis primus, principalis 2us, principalis 3us, principalis 4us, totidem sunt et plagales. ⁵Quilibet autenticus, id est principalis, suum habet plagalem. Et dicitur plagalis, quia collateralis, a *plaga*, quod est regio, eo scilicet quod eandem litteram habe[n]t terminalem.

⁶Vocatur autem primus sic autenticus prothus, id est principalis, secundus plagalis primi principalis, tertius principalis 3us, [id est] quartus plagalis principalis 2ⁱ, quintus principalis 3us, sextus plagalis principalis 3ⁱⁱ, 7^{mus} principalis 4us, octavus plagalis principalis 4^{ti}.

⁷ Antiqui tamen tantum quatuor tonos esse dicebant hac habita consideratione quia omnis autenticus eandem habet litteram finalem cum suo plagi. ⁸Nos autem considerantes ascensum auctentici et descensum plagalis, | distinguimus auctenticum a suo plagi.

141v

⁹Et notandum quod omnes toni quatuor habent litteras terminales, scilicet ·D· ·E· ·F· ·G· graves, id est ·D· gravis est finalis

(XXII) 4 tertia] tertia cod.

8 occurrentibus] accurentibus cod.

(XXIII) 7 antiqui] id est Greci suprascr. | quia] quod cod.

8 nos] id est Latini suprascr.

littera primi et 2ⁱ tonorum, ·E· gravis est finalis littera 3ⁱⁱ et 4ⁱⁱ, ·F· 5ⁱ et 6ⁱ, ·G· 7ⁱ et 8ⁱ.¹⁰ Possumus etiam sic dicere primus et 2us in *re*, 2us et 4us in *mi*, 5us et 6us in *fa*, 7^{mus} et 8us in *ut* vel in *sol* desinunt.¹¹ Nullus autem supra vocem in qua ascendit, nullus inferius quam in illa voce in qua descendit incipere debet.

¹² Ut autem hoc quod dictum est in maiorem prodeat lucem, notandum quod primus, tertius, quintus et septimus principales sunt, et habent naturam elevandi potentiam a suis finalibus ad octavas, per licentias vero ascendunt nonas et descendunt una voce sub finali.¹³ Secundus vero et 4us, 6us et 8us, qui pari numero numerantur, naturaliter ascendunt ad quintas et descendunt <ad> quartas.¹⁴ Per licentiam vero tangunt 6^{tas} superius et 5^{tas} inferius. Si amplius ascendunt et descendunt irregulares sunt cantus.

<XXIV>

¹ Scire etiam debemus quod octo sunt graves littere et sic debent scribi : ·Γ·, ·Α·, ·Β·, ·C·, ·D·, ·E·, ·F·, ·G·. Et dicuntur graves eo quod grosso sono proferuntur vel quia hee voces sunt apte vocibus senum, que sunt graves respectu aliarum. ² Septem sunt acute, que sic debent scribi ·a·, ·b·, ·c·, ·d·, ·e·, ·f·, ·g·. Et dicuntur acute quia altiores voces quam graves <sunt>, et ita quia acuta voce proferuntur, vel quia convenient vocibus iuvenum, que sunt acute respectu senum. ³ Quinque autem sunt superacute, et dicuntur superacute quia super acutas sunt posite, vel quia sunt apte vocibus puerorum, que superacute sunt et graciliores quam alie. Et sic debent scribi ·^a·, ·^b·, ·^c·, ·^d·, ·^e·.

<XXV>

¹ Quod quatuor sunt toni apud Grecos

² Recitat enim Bohetius Grecos solum posuisse quatuor tonos cantus quos sic nominaverunt per ordinem : primus illorum prothus, deinde deuterus, tritus et tetrardus. ³ Dicitur enim quod primus apud modernos dicitur prothus, qui continet etiam secun-

dum aput nos. Deuterus continet tertium et quartum. Tritus autem continet quintum et sextum. Tetrardus vero continet septimum et octavum.

⁴Sed Bohetius et alii doctores sancti et moderni Latini posuerunt octo tonos. ⁵Hii tales sunt dorius, hypodorus, frigius, ypofrigius, lydus, ypolydus, mixolydus, ypomixolydus, quorum octo quidem dicuntur magistralis et alii discipuli, vel principales et alii minus principales, vel ut quidam dicunt, quidam domini alii servi. ⁶Dorius autem frigius, lydus et mixolydus dicuntur magistralis, id est autentici. Alii vero scilicet ypodorus, ypofrigius, ypolydus, et ypomixolydus dicuntur discipuli, id est plagales.

<XXVI>

142r-144r Sequuntur proportiones declaratae et manifeste demonstratae ostense melodia vocum cantorum inventae. Et pre-mierement est dicte la premier proportion dupla... ... des voix des puntament chantants (ed. Federhofer-Königs, *Proportionenlehre*, p. 148-150).

<XXVII>

144r

¹Musica est scientia de numero relato ad sonos.

²Aliter practice : musica est scientia de sonorum multitudine.

³Aliter : musica est veraciter canendi scientia et facilis ad canendi perfectionem via.

144v

⁴Musica alia mundana, alia humana, alia instrumentalis. ⁵Mun-dana est illa que versatur circa concordantiam situum plane-tarum adinvicem et sic est pars astronomie. ⁶Humana est illa que versatur circa concordantiam elementorum adinvicem | in uno composito vel circa compositionem corporis et anime, et sic est pars naturalis scientie. ⁷Instrumentalis est que versatur circa

(XXVII) 2-10 cf. TRAD. Garl. plan. I, 9-13

instrumenta armonice concordata.⁸ Instrumentorum quedam procedunt a pulsu ut est in cymbalis benesonantibus,⁹ quedam a contactu ut in cordis, ut lira, cythara eschaquanum et ceteris,¹⁰ quedam vero a flatu ut in fistulis et organis.¹¹ De omnibus his nichil ad presens nisi de instrumentis procedentibus a contactu et non de omnibus ipsis sed de quodam instrumento monocordum nuncupato.

¹² Unde monocordum est quoddam instrumentum ligneum concavum, longum trium palmarum in latitudine unius palme vel circa, in spissitudine trium digitorum vel circa, habens unicam cordam sub qua proportionantur omnes proportiones armonice sumpte.

¹³ Concordantia monocordi procedit secundum tria genera melorum scilicet per dyatonicum, cromaticum et enarmonicum.¹⁴ Dyatonicum <est> quod procedit per tonum et tonum et semitonium.¹⁵ Chromaticum est quod procedit per semitonium et semitonium et tria semitonia.¹⁶ Enarmonicum est quod procedit per dyesim et diesim et dytonum.¹⁷ Nota quod dyascisma est medietas dieseos vel minoris semitonii.¹⁸ Cromaticum dicitur molle, enarmonicum dicitur durum vel asperum, dyatonicum dicitur commune.¹⁹ De duobus primis nichil ad presens sed de dyatonicis solummodo dicendum est.

²⁰ Sed quia diffinitiones proportionum dyattonici generis non possumus intelligere sive apprehendere nisi numero mediante, ideo in primis tractandum est de numero et eius partibus et speciebus.

12-18 TRAD. Garl. plan. I, 16, 18-20

20 TRAD. Garl. plan. I, 21

9 eschaquanum (*sc.* échiquier ?)

17 vel] et *cod.*

²¹ Numerus est collectio unitatum aggregata. ²² Numerorum alius par, alius impar. ²³ Item numerorum alius absolutus, alius relatus. ²⁴ Item numerorum alius equalis, alius inequalis. ²⁵ Numeri inequalis quinque sunt genera : multiplex, superparticulare, superpartiens, multiplex superparticulare, multiplex superpartiens.

²⁶ Multiplex est quando aliquis numerus continet in se alium multotiens precise, et infinite sunt eius species, scilicet duplum, triplum, quadruplum etc. ut hic patet :

.12.

.6.4.

.3.

.2.+

²⁷ Duplum <est> quando aliquis numerus continet alium bis, ut duo continet in se bis unum et vocatur proportio dupla :

2.1

4.2

6.3

²⁸ Triplum est quando aliquis numerus continet in se alium ter, ut ternarius ad unitatem :

3.1

6.2.

9.3.

²⁹ Quadruplum est quando numerus continet in alium quater, ut quaternarius ad unitatem, et hec de speciebus multiplicis sufficiant.

4.1

8.2

16.4

³⁰ Superparticulare est quando aliquis numerus continet in se alium semel et insuper aliquam partem eius et infinite sunt eius-

dem species, scilicet sesquialterum, sesquiterium et sesqui^{4^{tum}} et cetera :

^{+1.2}

8

9

^{10⁺}

³¹ Sesquialterum est quando aliquis numerus continet in se alium semel et insuper medium partem eius, ut ternarius ad binarium :

3.2.

6.4.

9.6.

³² Sesqui^{3^m} est quando aliquis numerus continet in se alium semel et insuper 3^{am} partem eius, ut quaternarius ad ternarium :

4.3

8.6

12.9

³³ Sesquiquartum est quando aliquis numerus continet in se alium semel et insuper 4^{tam} partem eius, ut quinarius ad quaternarium :

5.4

10.8

20.16

145v ³⁴ Superpartiens est quando aliquis numerus continet alium et insuper multas partes eius, et huius infinite sunt species, scilicet superbipartiens, supertripartiens, superquadripartiens etc.

^{+.13.}

.11.

.10.

.9.

8.7.⁺

³⁵ Superbipartiens est quando aliquis numerus continet alium et insuper duas partes eius, ut quinarius ad ternarium, et vocatur superbipartiens tertias.

5.3

7.5.

9.7.

³⁶ Supertripartiens est quando aliquis numerus continet alium et insuper tres partes eius ut septenarius ad quaternarium, et vocatur supertripartiens quartas.

7.4

8.5

10.7

³⁷ Superquadripartiens est quando aliquis numerus continet alium et insuper quatuor partes eius, ut novenarius ad quinarius, et vocatur superquadripartiens quintas :

9.5

11.7

13.9

³⁸ Multiplex superparticulare est quando aliquis numerus continet alium multotiens et insuper aliquam partem eius, et ipsius infinite sunt species, scilicet duplum sesquialterum, duplum sesqui^{3m}, duplum sesquiquartum etc., et hoc modo a parte duplicitatis.³⁹ A parte autem triplicitatis sunt triplum sesquialterum, triplum sesqui^{3um}, triplum sesquiquartum.

.1 3

.2.

.3.

.4.⁺

⁴⁰ Duplum sesquialterum est quando aliquis numerus continet alium bis et insuper medium partem eius, ut quinarius ad binarius :

5.2

10.4

20.8

⁴¹ Duplum sesqui^{3^m} est quando aliquis numerus continet alium bis et insuper 3^{am} partem eius, ut septenarius ad ternarium :

7.3

14.6

28.12

146r ⁴² Duplum sesqui^{4^{tum}} est quando aliquis numerus continet alium bis, insuper 4^{tam} partem eius, ut novenarius ad quaternarium :

9.4

18.8

36.16

⁴³ Triplum sesquialterum est quando aliquis numerus continet alium ter et insuper medium partem eius, ut septenarius ad binarium :

7.2

14.4

28.8

⁴⁴ Triplum sesqui^{3^m} est quando aliquis numerus continet alium ter et insuper tertiam partem eius, ut denarius ad ternarium :

10.3

20.6

40.12

⁴⁵ Triplum sesqui^{4^{tum}} est quando aliquis numerus continet alium ter et insuper 4^{tam} partem eius, ut tresdecenarius ad quaternarium :

13.4

26.8

52.16

⁴⁶ Multiplex superpartiens est quando aliquis numerus continet alium multotiens et insuper multas partes eius et ipsius infinite sunt species, scilicet duplum superbipartiens, duplum supertripartiens et duplum superquadripartiens etc., et hoc modo

a parte duplicitatis.⁴⁷ A parte vero triplicitatis sunt triplum superbipartiens, triplum supertripartiens, triplum superquadripartiens, etc.

⁴⁸29

6

8

9

10⁺

⁴⁸Duplum superbipartiens est quando aliquis numerus continet alium bis et insuper duas partes eius, ut octonarius ad ternarium :

8.3

16.6

32.12

⁴⁹Duplum supertripartiens est quando aliquis numerus continet alium bis et insuper tres partes eius, ut undenarius ad quaternarium :

11.4

22.8

44.16

⁵⁰Duplum superquadripartiens est quando aliquis numerus continet alium bis et insuper 4^{or} partes eius, ut quaterdenarius ad quinarium et vocatur duplum quadripartiens quintas :

14.5

28.10

56.20

146v

⁵¹Triplum superbipartiens est quando aliquis numerus continet alium ter et insuper duas partes eius, ut undecimus ad ternarium, et vocatur triplum superbipartiens tertias :

11.3

22.6

44.12

⁵² Triplum supertripartiens est quando aliquis numerus continet alium ter et insuper tres partes eius, ut quindenarius ad quaternarium, et vocatur triplum supertripartiens quartas :

15.4

30.8

60.16

⁵³ Triplum superquadripartiens est quando aliquis numerus continet alium ter et insuper quatuor partes eius ut decemnarius-nonus ad quinarium et vocatur triplum superquadripartiens quintas :

19.5

38.10

76.20

⁵⁴ Et hec de numeris sufficient.

⁵⁵ *De relatione soni ad numerum*

⁵⁶ Visis proportionibus numerorum, videndum est de relatione quam habent numeri ad species dyatonici generis prius dicti.

⁵⁷ Dyatonici 13 sunt species, scilicet unisonus, dyapason, dyapente, dyatessaron, tonus, semitonium, ditonus, semiditonius, tonus cum dyapente, semitonium cum dyapente, dytonus cum dyapente, semidytonus cum dyapente, et tritonus.

⁵⁸ 1. Unisonus in sonis est equalitas in numeris, ut unitas ad unitatem et binarius ad binarium.

1.1.1

2.2.2

⁵⁹ 2^a. Dyapason in sonis est duplum in numeris, ut binarius ad unitatem et quaternarius ad binarium.

2.1

2.2

⁵⁷ TRAD. Garl. plan. I, 60

⁵⁸⁻⁷⁰ TRAD. Garl. plan. I, 61-73

⁶⁰ 3^a. Dyapenthe in sonis est sesquialterum in numeris, ut ternarium ad binarium et senarius ad quaternarium.

3.2

6.4

147r ⁶¹<4.> Dyaptessaron in sonis est sesqui^{3^m} in numeris, ut quaternarius ad ternarium.

4.3

8.6

⁶² <5.> Tonus in sonis est sesqui^{8^{um}} in numeris, ut novenarius ad octonarium.

9.8

18.16

⁶³ <6.> Ditonus in sonis est super decemseptem partiens sexagesimas quartas in numeris, ut octoginta unum ad sexaginta quatuor.

81.64

⁶⁴ <7.> Semiditonius in sonis est super quinque partiens vicesimas septimas in numeris, ut 32 ad 27.

32.27

⁶⁵ <8.> Semitonium in sonis est super tredecim partiens ducentesimas quadragesimastertias in numeris, ut ducenta quinquaginta sex ad ducenta quadraginta tria.

246.253

⁶⁶ <9.> Semitonium cum dyapente in sonis est superducenta octogintaduo partiens quadrigentas octuagesimas sextas in numeris, ut septingenti sexaginta octo ad quadrigentos octuagintas sex.

768.486

⁶⁷ <10.> Tonus cum dyapente in sonis est super vigintiduo partiens tricesimas secundas in numeris, ut quinquaginta 4^{or} ad triginta duo.

54.32

⁶⁸<11.> Semiditonus cum dyapente in sonis est super septem partiens nonas in numeris, ut sedecim ad novem.

16.9

⁶⁹<12.> Ditonus cum dyapenthe in sonis est super ducenta triginta partiens ducentesimas quinquagesimas sextas in numeris, ut quadringenta octuaginta sex ad ducenta quinquaginta sex.

486.256

147v

⁷⁰13. Tritonus in sonis est super ducenta decemseptem partiens quingentas duodecimas in numeris, ut septingenta viginti novem ad quingenta XII.

729.512

⁷¹ *De ordinatione specierum proportionum musicalium*

⁷²Sciendum est quod omnis inequalitas ab equalitate procedit et hoc patet ita. Summantur tres unitates quod dicitur equalitas, et ponantur in uno loco. ⁷³Unde sequitur regula : si summatur equale primo et ponatur primo loco, deinde summatur equale primo et secundo et ponatur in secundo loco, deinde summatur equale primo et duplum secundo et equale tertio et ponatur in tertio loco, tunc provenit duplum quod est prima species multiplicis et sic faciendo de duplo provenit triplum et de triplo quadruplum et sic de aliis. ⁷⁴Et sic per locum a primo ad ultimum, omnis inequalitas ab equalitate procedit et hec de multiplice sufficient.

⁷⁵Sciendum quod ex duplo in multiplice provenit sesquialterum in superparticulari terminis conversis, et ex triplo sesquiterium, et ex quadruplo sesquiquartum, et sic de aliis speciebus. ⁷⁶Et sciendum est quod ex sesquialtero in superparticulari provenit

72-79 TRAD. Garl. plan. II, 48-56 (cf. TRAD. Garl. plan. I, 74-81 ; TRAD Garl. plan. IV, 18-28)

73 secundo ponatur] secundo ponatur et ponatur *cod.*

76 sesquialtero] sesquialterum *cod.*

superbipartiens in superpartienti conversis terminis, et similiter ex sesquitertia supertripartiens et sic de aliis.⁷⁷ Et sciendum quod ex sesquialterum in superparticulari provenit duplum sesquialterum in multiplici superparticulari terminis non conversis et sic de aliis.⁷⁸ Sciendum est etiam quod ex superbipartiente in superpartiente provenit duplum superpartiens in multiplici superpartiente terminis non conversis et sic de aliis speciebus in infinitum.⁷⁹ Sciendum est quod si aliqua proportio multiplicetur per eundem numerum semper resultat eadem proportio.

148r

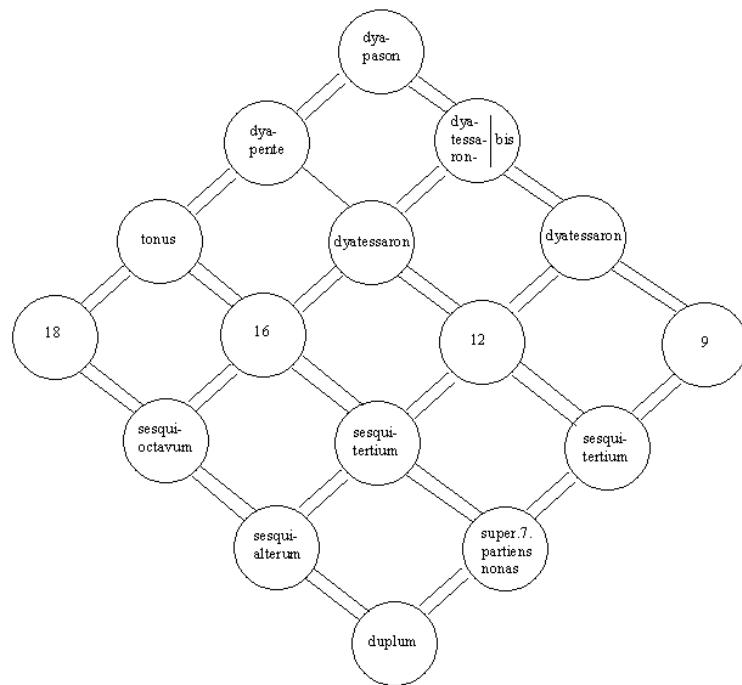
⁸⁰ *Sequitur de proportione monocordi*

⁸¹ Si aliqua linea vel corda abrevientur in quantitate, acuitur vel elongatur in sonis. ⁸² Et sciendum quod omnis medietas corde equaliter sonat suo toti.

⁸³ Petitiones sunt due : similes soni simile signum, diversi soni diversa sunt signa. ⁸⁴ Et sciendum quod bis dyatessaron cum tono, et dyatessaron cum dyapente facit dyapason, ut patet in hac figura:

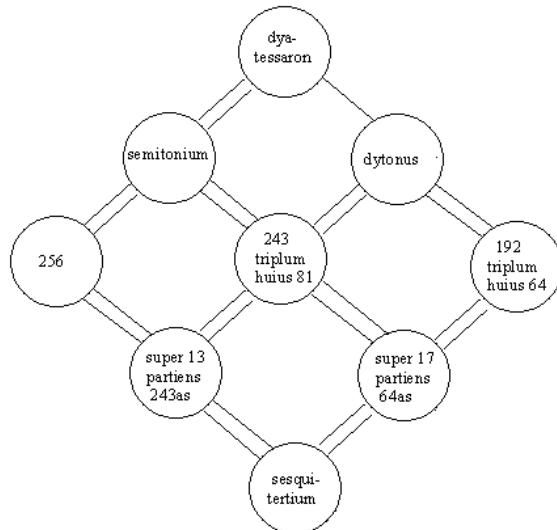
81-84 TRAD. Garl. plan. I, 87-90

82 medietas] equalitas cod.

148v

⁸⁵ Similiter sciendum est quod ditonus cum semitonio facit et constituit dyatessaron ut patet in hac figura:

⁸⁶ Nota quod tonus dividitur principaliter in semitonium minus et apotome. ⁸⁷ Dividitur etiam in duo semitonia minora et coma vel ut dicitur tonus componitur ex semitonio maiori et minori, vel in dytesim et apothome, quod idem est. ⁸⁸ Ubi nota quod in tono sunt 9 partes que vocantur comata, quarum semitonius maior retinet 5 et semitonius minor 4. Ex quo concluditur quod tonus non potest dividi in duo semitonia equalia.

⁸⁹ Et sciendum quod ditonus ex duplice tono componitur et tonus ex semitono maiori et minori.

⁹⁰ Item si vis super lineam datam constituere omnes proportiones musice secundum dyatonicum genus, primo ponendus est tonus, deinde alias tonus et postea semitonium etc. usque ad

89-93 TRAD. Garl. plan. I, 92-95 ; TRAD. Garl. plan. II, 62-63 ; TRAD. Garl. plan. III, 114-116 ; TRAD. Garl. plan. 38-40 (*cum fig.*)

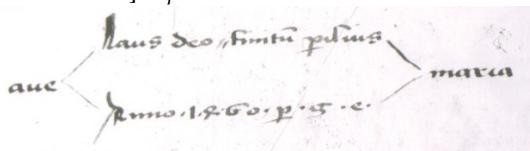
91 quod finis... sequens] // ø quod finis... sequens // cod.

duodecimam ·d· sequens⁹¹ quod finis primi ordinis dicitur dyatonici, propter confusionem diffentiarum.⁹² Deinde ab octavo ·g· incipiendo per tonum et tonum et semitonium usque ad vicesimam ·d· sequens, et ibi est finis secundi ordinis dyatonici propter rationem supradictam.⁹³ Deinde incipiendo tertium ordinem dyatonici in quintodecimo ·g· per tonum et tonum et semitonium usque ad vicesimam primam ·e· et ultra si possibilitas sit in voce sed secundum usum vel actum nostrum non.

92 vicesimam] duodecimam *cod.*

93 quintodecimo (cf. TRAD. Garl. I, II, III, IV)] sextodecimo *cod.* | vicesimam primam] nonamdecimam *cod.* (TRAD. Garl. I : XIX ; (cf. TRAD. Garl. II, III, IV : 20)
|

nostrum non] *seq.* :

Laus deo finitum parisiensis.

ave

Maria

Anno 1460 per g. e.

<XXVIII>

150v-151r

¹ Motus est vocis in ratione unius gradus in alium ascensus vel
descensus vel eiusdem gradus per se ⁺...⁺.

► 70

² Et sunt duplices scilicet :

³ Principales et sunt duplices scilicet :

⁴ Simplices et sunt tredecim scilicet

unisonus, id est unus sonus in eodem gradu, scilicet
comata,

semitonium, scilicet maius, 5 gradus continet, scilicet mi-
nus quatuor,

tonus continet 9 gradus, id est novem comata, scilicet 18
cismata,

semiditonus, scilicet tertia minor, continet unum tonum
et semitonium, id est 14 gradus preter b,

ditonus, scilicet tertia maior, continet duos tonos, id est
18 gradus,

tritonus, scilicet quarta maior, continet tres tonos et nun-
quam utendum est a musico,

dyatessaron, scilicet quarta minor, continet duos tonos et
semitonium, id est 23 gradus preter b,

dyapente, scilicet quinta, continet tres tonos et semito-
nium, id est 32 gradus preter b gradum,

semitonium cum dyapente, scilicet sexta minor, continet
quatuor tonos, id est 36 gradus,

exacordum, scilicet sexta maior, continet quatuor tonos
et semitonium, id est 41 gradus preter b,

semitonium cum exacordum, scilicet septima minor et b
molle, continet quinque tonos, id est 45 gradus,

(XXVIII) Ed. Meyer Chr., Paris, p. 326-327 ; cf. INTERV. Notandum (ed. R. J. Wingell, p. 158-160)

¹ per se ⁺...⁺] perseverantia ?

eptacordum scilicet septima maior, id est b durum, continet quinque tonos et semitonium, id est 50 gradus preter b ,

<... septima minor...>

dyapason scilicet octava continet sex tonos, id est 54 gradus.

⁵ Compositi et sunt infiniti scilicet :

semitonium cum dyapason, scilicet nona minor, continet 6 tonos et semitonium, id est 59 gradus preter b ,

tonus cum dyapason, scilicet nona maior, continet 7 tonos et 63 gradus,

semitonium cum dyapason, decima minor, continet 7 tonos et semitonium, id est 68 gradus preter b ,

ditonus cum dyapason, scilicet decima maior, continet 8 tonos, id est 72 gradus,

tritonus cum dyapason, scilicet undecima maior, continet 9 tonos et nunquam utendum est,

dyatessaron cum dyapason, scilicet undecima minor, continet 8 tonos cum semitonium, id est 77 gradus preter b ,

dyapente cum dyapason, scilicet duodecima, continet 9 tonos et semitonium, id est 86 gradus preter b ,

semitonium et dyapente cum dyapason, scilicet tredecima minor, continet 10 tonos, id est 90 gradus,

exacordum cum dyapason, scilicet tredecima maior, continet 10 tonos et semitonium, id est 95 gradus preter b , semitonium et exacordum cum dyapason, scilicet 14ma minor, continet 11 tonos, id est 99 gradus,

eptacordum cum dyapason, scilicet 14ma maior, continet 11 tonos et semitonium, id est 104 gradus preter b ,

dupla dyapason scilicet 15ma continet 12 tonos, id est 108 gradus,

et sic in infinitum procedendo quos tamen vox nostra
attингere non posset etc.

⁶Minus principales et sunt quinque, scilicet :

Cisma est medius gradus
Coma est unus gradus
Dyacisma, 2 gradus
Dieseos, 4 gradus
Apothome, 5 gradus

⁷Quid autem sit unisonus, semitonium vel tonus etc. declaratum
est alibi et ideo hic relinquitur.

Hec ille 1462.

<XXVIX>

152r-163r Quoniam musicalem circa artem multi hodiernis
temporibus cantando delirant...

(XXVIX) cf. ANON. Vratisl. Voir : Alexander Rausch, « Mensuraltraktate des Spätmittelalters in Österreichischen Bibliotheken », in : *Quellen und Studien zur Musiktheorie des Mittelalters*, III. Herausgegeben von Michael Bernhard (München : Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, 2001 ; *Veröffentlichungen der Musikhistorischen Kommission*, vol. 15), p. 273-303 en part. p. 280-282.

NOTES CRITIQUES ET EXPLICATIVES

IV, 6 : Introuvable dans les *Étymologies*.

XIII, 36 sqq. : La théorie des “aspects” développée à partir d’ici est atypique. La notion d“aspect” repose sur les permutations possibles du ou des tons et du demi-ton au sein d’un intervalle donné. La tierce mineure admet ainsi deux aspects, la quarte trois, la quinte quatre (cf. par ex. LIB. SPEC.), etc.

XIV : La plupart des exemples musicaux sont sans concordance dans la tradition manuscrite du *Dialogus*. Ils pourraient avoir été empruntés à un tonaire.

XV : La théorie des degrés altérés (*coniunctae*) par hexacordes irréguliers a déjà fait l’objet de nombreuses études auxquelles nous invitons le lecteur à se reporter⁸. Nous nous contenterons ici de restituer les exemples évoqués dans la présente recension de cet enseignement.

1. Si bémol grave (B_b)

Sancta et immaculata (R/ CAO 7569)

« Mutando enim ut ad ·B· mi veniet fa, ad <·A·> re mi, ad ·Γ· ut re, et ita patet quomodo de semithonio fit thonus et de tono semithonium, ut patet in concinendo et solfando hoc responsorium : *Sancta et immaculata virginitas*, ubi in illo loco non poterant fit sic solfacio, incipiendo in ·F·faut [:] fa re fa re fa ut <:> sol mi fa sol fa mi re mi fa re » (TRAD. Holl. VI 33, 11-12 ; éd. A. Rausch, p. 68, avec nos corrections entre [] et <>).

b b b

⁸ Albert Seay, « The 15th-Century Coniuncta: A Preliminary Study », in : *Aspects of Medieval and Renaissance Music*, ed. Jan LaRue et al. (New York <1966>), p. 723-737 ; Oliver B. Ellsworth, « The Origin of the Coniuncta: A Reappraisal », *Journal of Music Theory*, 17 (1973), p. 86-109 ; Karl-Werner, Gumpel, « Gregorianischer Gesang und Musica ficta. Bemerkungen zur spanischen Musiklehre des 15. Jahrhunderts », *Archiv für Musikwissenschaft*, 47 (1990), p. 120-147 ; Paloma Otaola, « Les 'coniunctae' dans la théorie musicale au Moyen Âge et à la Renaissance (1375-1555) », *Musurgia*, 5 (1998), p. 53-69 ; Zsuzsa Czagány, David Hiley, Jakub Kubieniec, « The *coniunctae* in Medieval Sources of Liturgical Chant », in : *Traditio Iohannis Hollandini. Bd. VII. Studien - Essays*, Michael Bernhard et Elzbieta Witkowska-Zaremba éd. (München, 2016), p. 143-188.

sol mi fa sol fa mi re mi fa re
Cambrai, B.M., Ms. 38, f. 35r (transposé)

non po-te-rant

Restitution sur le degré de la finale (2e mode) :
b b b

non po-te-rant

Si bona suscepimus (R/ CAO 7647)

a. Paris, BnF, Lat. 12044 (Saint-Maur), f. 130v (transposé) :

i- ta fa-ctum est

b. Cambrai, B.M. Ms. 38, f. 166v :

ita factum est

i- ta fa-ctum est

Restitution (de a.) sur le degré de la finale (2e mode) :
b b b

i- ta fa-ctum est

2. Mi bémol (E_b)

Artus febre (ant. CAO 1486, Martini)

Cambrai, B.M., Ms. 38, f. 361v (transposé) :

Restitution sur le degré de la finale (6e mode) :

b b b

Ar-tus fe-bre fa-tis-cen- tes spi-ri-tu- i (...)

Primum querite.

Exemple inconnu par ailleurs pour l'illustration des degrés altérés.

3. La bémol (a_b)

Benedicta tu in mulieribus (ant. CAO 1709 ou R/ CAO 6244)

Cet exemple, inconnu par ailleurs dans l'enseignement des degrés altérés, ne peut être reconstruit. Pour d'autres exemples cités dans cette même tradition d'enseignement, voir Zsuzsa Czagány *et al.*, art. cit., p. 152.

4. Fa dièse (f_#)

Dirigatur (Graduel)

« Item septima coniuncta accipitur inter *f* et *g* acuta, ut appareat in responso graduali, id est *Dirigatur oratio mea*, in loco qui dicitur “in conspectu”, vel in *Hodie Maria virgo* « (CART. PLAN. éd. Gümpel, p. 146 mais sans commentaire).

Le texte reçu de ce passage ne permet pas de reconstruire l'exemple.

XVIII, 2 : mutatio – hexacorde de solmisation (LML acception inconnue).

XVIII, 3 : *Regula* – ligne tonale, parfois tracée à l'encre rouge, de la notation aquitaine, et située à la tierce ou à la quarte inférieures (3e et 8e mode) de la teneure psalmodique. Cf. Christian Meyer, Shin Nishimagi, *Tractatuli, Excerpta et Fragmenta de Musica* (Turnhout : Brepols, 2011 ; ARTEM, 14), p. 418 et Shin Nishimagi, « Un *libellus* de traités musicaux provenant de Saint-Martial de Limoges : Paris, BnF, lat. 3713, fol. 30-40 (xiie siècle) », in : Parva pro magnis munera. *Études de littérature tardo-antique et médiévale offertes à François Dolbeau par ses élèves*, réunies par Monique Goulet (Brepols, 2009), p. 305-318, en part. p. 316-317.

XXII : *Informatio* – différence psalmodique. Cette acception n'est attestée que par les rubriques du tonaire cartusien (cf. art. « informatio » in : LML, t. 1, col. 258-259). Ces explications semblent décrire un cadre de classement des différences psalmodiques en fonction de la note initiale de l'antienne. Ainsi la première différence est celle dont la note finale est à la quinte (supérieure) de la première note de l'antienne, etc.

XXVII, 90-93 : Tout ce passage est en parfaite concordance avec le texte donné par TRAD. Garl. plan. 1 (Paris, BnF, 18514, fin du XIIIe, [olim Collège de Navarre n° 95]). Dans cette tradition d'enseignement l'*ordo* ne désigne pas la série des sons au sein d'une octave (cf. art. « Ordo » in : LML, t. 2, col. 741, 6-55), mais une série élargie à la douzième. Il reste que la construction du second ordre demeure semble-t-il lacunaire dans l'ensemble de la tradition de cet enseignement.

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21	
Γ A B C D E F G a b h d e f g	^a ^b ^b ^c ^d ^e
ordo 1	Γ-----
ordo 2	G-----
ordo 3	g-----

XXVIII : Le degré (*gradus*) correspond à un neuvième de ton. Voir aussi : INTERV. Notandum et LML 2, art. « Gradus » 7, col. 143, 14-25.